

Mwongozo wa

Tumbo Lisiloshiba na

Hadithi Nyingine

Waandishi

Maria Mvati

James Kanuri

Saul S. Bichwa

Yaliyomo

- 1.1 Tumbo Lisiloshiba Said A. Mohamed 5
- 1.2 Mapenzi ya Kifaurongo Kenna Wasike -.15
- 1.3 Shogake Dadangu ana Ndevu Alifa Chokocho 26
- 1.4 Shibe Inatumaliza Salma Omar Hamad 34
- 1.5 Mame Bakari Mohammed K. Ghassany 41
- 1.6 Masharti ya Kisasa
- 1.7 Ndoto ya Mashaka
- 1.8 Kidege
- 1.9 Nizikeni Papa Hapa
- 1.10 Tulipokutana Tena
- 1.11 Mwalimu Mstaafu
- 1.12 Mtihani wa Maisha
- 1.13 Mkubwa

1.1 TUMBO LISIOSHIBA  Said A. Mohamed

Hadithi inaanza kwa tataruki kuhusu uvumi uliogeuka mnong'ono ukaeneza wasiwasi-hofu. Wasiwasi ulikuwa vibanda vitabomolewa vote. Watu wakubwa walitaka kuchukua makao ya watu ili kuendeleza ujenzi wao. Kwa Mzee Mago ndiko kituo cha kuzungumzia juu ya haki zao. Yeye huwakusanya wenzake iii wajadili juu ya haki zao za kuishi pale wanapochagua. Wanahojiana mambo juu ya:

- Kustahili kuishi kwa amani na furaha popote nchini mwao.
- Namna ya kuruka vikwazo vyta sheria vilivyowekwa ili watu wadogo wasiweze kupoteza mali zao.
- Kushawishiana watafute wanasheria waaminifu iii kutatua (mazunge ya sheria). Wanadai kuwa wanasheria waaminifu wameadimika  hakuna haki siku hizi.
- Kunasihiana na kuamshana juu ya kukubali maendeleo yanayopiga kasi nchini mwao.
- Maendeleo yanahitaji mchango wa kila mtu  mdogo kwa mkubwa, wa kike kwa wa kiume.

Mtu hawezi kukimbia ukweli, upya na usasa hutazamiwa kuleta mafanikio kwa watu wote.

Mzee Mago huwaonya wauchunguze huo upya na usasa waujue jmst uhvyokaa  utaleta faida au hasara. Umaskini sio ujinga. Watu maskini wangeshauriwa wangeweza kuonyesha watakavyochangia maendeleo ya nchi yao. Watu wadogo hukasirika kwani wao hufanywa kuwa kama takataka. Hasira yao ndiyo inayowapa motisha wa kusema na kujitetea. Wakubwa walidai kuwa jiji limejaa na halina nafasi tens, suluhisho ni kubomoa baadhi ya mitaa. Jiji limejaa hoteli, mikahawa, majumba ya Mall, maduka n k. Kwa hiyo, suluhisho la uhaba wa nafasi jiji ni kubomoa sehemu zingine. Mzee Mago aliwaleta wenzake pamoja kupigania haki za hapo Madongoporomoka  pasibomolewe.

Baadhi ya wanyonge hawa wanataka wapewe visenti vyao vichache vaondoke. Wengine wanadai, hakuna kuondoka. Wanataka vvabaki pale pale na kupigania haki zao. Kabwe alisisitiza kwa nguvu kuwa wakubwa hawataweza, kwani wanaogopa umma wa

Madongoporomoka. Bi. Suruta aliwatahadharisha kuwa wakubwa hawaogopi kitu chochote.

Wakati mjadala ukiendelea, chakula cha pale mgahawani kilikuwa tayari na kikaanza kunukia na kuwatamanisha wale waliobarizi hapo. Mara likatokea jitu kubwa na kukaa mle ndani. Jitu hilo liliamuru liletewe chakula Chote cha wateja wa Mzee Mugo. Jitu hilo lilifagia aina zote za vyakula: wali wa nazi, mchuzi, nyama ya kuchoma, kachumbari n k.

Baada ya kula vyakula vyote vya mgahawani hapo lililipa hela yote kisha likaahidi kuwa kesho tena lingekuja na liandaliwe chakula mara mbili ya kile kilicholiwa. Likawaacha kwa kitendawili kuwa, kesho kama wakiamka salama kama watafungua milango ya nyumba zao zilizosimama juu ya ardhi adhimu.

Alfajiri iliyofuata, polisi wakiwa na mirau na bunduki walikuwa wanalinda askari wa baraza la mji wakiviporomosha vibanda vyote.

Kulikuwa na mahangaiko ya wanyonge wasiwasi na hatan

Mbio... Hawajui waokoe mali zao duni au nafsi zao kelele'
kwenzi vilio, malalamiko, vumbi (Uk 10).

Kumbe kile kitendawili cha jitu kilimaanisha kuwa ardhi Yao ingetwaliwa yote. Hata hivyo, wanyone wanashikilia msimamO wao kuwa fujo zisingeweza kuwaondoa katikia ardhi yao. Baada ya wiki tatu za vurugu hilo; vibanda mshenzi Vya MadongoporomOka viliota, tena vingi kuliko vya awali.

ANWANI

- Hadithi hii imepewa kichwa ambacho kinasadifu Yale yaliyomo. Wananchi wa Madongoporomoka waliskia

uvumi kwamba kulikuwa na mpango wa kubomoa makao yao ili kutoa nafasi ya upanuzi wa jiji. Walijadiliana mara kwa mara wakiwa katika mkahawa mshenzi wa kiongozi wao Mzee Mago. Walijadili nini? Walitaka wapate suluhihisho ili kujauni na janga hilo, hawakuwa na makao mengine.

- Wakiwa katika mgahawa huo wanaagiza vyakula mbalimbali. Linatokea jitu moja kubwa likatoa agizo kwamba lipewe vyakula vyote vilivyokuwa vimeandaliwa wateja wengine. Lilitishia kwamba wapende wasipende angejitwalia vyakula hivyo.
- Jitu lilikula aina zote za vyakula na kunywa chupa kadhaa za soda. Mwishowe lililipa na kuahidi kwamba lingehitaji chakula mara mbili zaidi kesho yake. Siku iliyofuata, lile jitu litifika kuja 'kula ardhi' ya Madongoporomoka. Lile tumbo halishibi si chakula tu, bali rasilimali za raia kama ardhi.
- Tumbo lisiloshiba husimamia wenye mamlaka ambao hawatosheki wanamiliki mali nyingi lakini bado wanahitaji kumiliki kite kidogo walicho nacho wanyonge. Usasa na maendeleo yameleta ahueni kwa wananchi wachochole au yamezidisha unyanyasaji?

DHAMIRA

- Mwandishi amedhamiria kuonesha namna tabaka la juu linavyokandamiza haki za wanyonge. Tabaka hili linajilimbikizia mali na kutwaa rasilimali za wanyonge bila kushiba.

MAUDHUI

Ukatili na Dhuluma

- Wakazi wa Madongoporomoka wanadhulumiwa ardhi yao. Tabaka la mabwanyenye wanawatoa katika ardhi you no kuwavunjia vibanda vyao pasipo hata kuwalipa fidia.

yao na kuwavunjia vibanda vyao pasipo hata fidia. Unyanyasaji huu unafanyika kwa kuwa wakazi

Madongoporomoka hawana mtetezi. Haki imenunuliwa wenye nacho. Hata hawajaoneshwa mahali mbadala watakwenda.

Matabaka

- Hadithi hii inasawiri kuwapo kwa matabaka katika jamii. Kuna tabaka la mabwanyeye na tabaka la wanyonge. Tabaka la mabwanyenyne linaendesha dhuluma dhidi ya wanyonge. Katika hadithi hii jitu kubwa linaonekam likisimamia shughuli ya ubomoaji wa vibanda vya wakazi wa Madongoporomoka. Tabaka hilo la mabwanyeye linatumia vyombo vya dola kama askari wa baraza la mji na askari polisi katika kuwakandamiza wanyonge.

Ukosefu wa Haki

Katika jamii iliyojaa dhuluma hakuna haki. Watu wa

Madongoporomoka wanaporwa haki yao ya kumiliki ardhi

Ardhi inatwaliwa na wenye nacho. Hata wanaposhauriana kutafuta wanasheria waaminifu bado wan ashindwa kuwapata. Wanasheria wamezibwa midomo kwa fedha za mabwanyenyne. Haki za watu zinasiginwa bila uteten wowote.

Umoja na mshikamano

- Hata hivyo nguvu ya mnyonge ni Urnoja. Wakazi wa Madongoporomoka wanaapa kuwa fujo hazitasaidia lolote. 1 yao kwa sababu ya fujo.

Baada ya wiki tatu za fujo hiyo wanaungana na kurejesha

WAHUSIKA

- **Mpenda haki na mtetezi wa haki:** ye ye hakupuuza ule uvumi bali alijaribu kuutafutia suluhisho
- **Ni mwenye bidii:** shughuli ya kupigania na kuzuia mipango ya watu wakubwa sio rahisi. Ilibidi mzee Mago ajinyime, awatafute wenzake wazungumze na kulijadili jambo hili ambalo lilikuwa nyeti sana kwao.
- **Ni mshawishi:** aliwashawishi wanyonge wenzake watafute wanasheria waaminifu ili wasaidie kufafanua vipengele vigumu vy a sheria kama njia ya kuwavukisha vikwazo ili wapate suluhisho.
- **Ni mzindushi:** aliwazindua wenzake na kuwapa nasaha kuhusu maendeleo. Aliwazindua kwamba maendeleo yanahitaji mchango wa kila mtu $\ominus$ wa kike kwa wa kiume, wadogo kwa waku bwa n k. Aidha, aliwatahadharisha kwamba wachunguze ni maendeleo gani yatakayowanufaisha.

Kabwe

- **Anapenda ushirikiano.** Alishirikianana wanyongewenzake katika kutafuta ufumbuzi wa kunyakuliwa kwa ardhi yao.
- **Anaamini kuwa sheria** inaweza kuwa suluhisho la matatizo yao.
- **Ni mpenda amani na haki.** Alitaka watafute suluhisho linalofaa kwa watu wa Madongoporomoka.

Bi. Suruta

- Ni hodari katikakutoahojakwenye mashauriano. Anawapiku wanaume wote.

Bi. Fambo

- Mwanamke mojawapo wa wanyonge.

- Ni mwelewa masuala ya unyanyasaji.
- Anaeleza bayana kwamba wakubwa hawajali wanyonge wakihamishwa kwenye ardhi watakwenda wapi.

Jitu la miraba minne

- **Hili liliwu ndovu** ☺ mtu kwa ukubwa wake.
- **Ni mkubwa wa kimo:** ye ye alikuwa pandikizi la jitu Alipoingia katika mgahawa mshenzi watej a wote waligutuka
- **Ni tajiri:** mavazi yake ya suti na tai yalidhihirisha kuwa ni tajiri. Aidha ye ye aliendeshwa na dereva wake maalum "chauffeur" katika gari la Audi Q 7.
- **Ni mlafi:** alikula vyakula vyote vya wateja waliokuwePO katika mgahawa wa Mzee Mago na kurudia mara tano kabl ya kushiba. Aidha alikunywa soda nyingi sana. vyakula vyote na hata hakusaza chochote.

Tanbihi; Ikumbukwe kwamba vyakula hivyo vilikuwa vimeagizva na wateja mbali mbali.

wote wamwachie vyakula vyao walivyokuwa wameagw a -

wapende wasipende.

Anahusika katika uvamizi na unyakuzi wa ardhi ya

Madongoporomoka.

Umuhimu

- Ni ishara ya wakubwa wa mji na sehemu nyingine ambao hawatosheki na mali nyingi walizo nazo. Daima hujinyakulia mali za wanyonge ili kuzidi kujinufaisha.

Maendeleo ni mazuri lakini wakati mwengine yanazusha mtarafuku katika jamii.

Wahusika wa makundi

Askari wa baraza la mji

- Hawa walibomoa vibanda vya wananchi wa Madongoporomoka.
- Ni watifiu wa amri za wakubwa-hawakujali vilio na malalamiko ya wanyonge.

Kikosi cha polisi:

- Kinalinda askari wa baraza wakati wa kubomoa vibanda madongoporopoka.

Mbinu

Taharuki.

- Hadithi inapoanza kuna taharuki. Huo ni uvumi gani? Unazushwa na nani kwa sababu gani? Anaposema haukuwa wa kupasuka bomu au kulipuka mzinga anaendelea kuitilia uzito taharuki hiyo.
- Taharuki nyingine ni ile ya jitu liloingia mkahawa mshenzi lilitokea wapi? Kwa nini liliamua kuutembelea siku hiyo. Je ziara yake ni kula tu chakula au kufanya uchunguzi?
- Je jitu lenye tumbo kubwa lina uhusiano gani na kubomolewa kwa vibanda? Je ni kitu gani kilifanya vibanda vingi kushamiri baada ya kubomolewa?

Taswira

- Kuna taswira nyingi katika kisa hiki. Kuna taswira ya jitti la miraba mine kutokana na maelezo ya lile jitu lilivaa suti nyeusi na shati jeupe. Wakati mabuldoza yalipokuwa yakiangusha vibanda na kuwatimua watu. Ni taswira inayoangazia jinsi haki za wanyonge zinavyofifishwa. Aidha jeshi la polisi hushadidia jambo hilo hilo la unyanyasaji wa w anyonge.

Balagha

- Haya ni maswali yasiyohitaji majibu, yanayomzindua mhusika.
- Mifano: yote hayo lakini yafae nini mbele ya nia ya kuhakikisha nafasi za biashara na malengo ya starehe ya wakubwa (Uk 10)
- Chupa mbili za Coca Cola zifae nini kwa jitu kuza kama hilo (Uk 8)

Mdokezo

- Maelezo machache ambayo hayakamiliki, yakitumiwa kuashiria jambo fulani. Lile jitu la miraba minne lilidokeza kwamba kungekuwa na tukio fulani. Kesho kama sote tutaamka salama. Kama tutafungua milango ya nyumba zetu zinazosimama juu ya ardhi hii adhimu.

Tashbihi

- Bweu lilipasuka kama mzinga (Uk 9)
- Kiti kilionekana kama cha Shule ya chekechea (uk 7)
- Kauli yajitu hilo ilimwinua Mzee Mago kama aliyechapwa bakora.

Kuchanganya ndimi

- Chauffeur (Uk II)

- AudiQ7 (Uk10)
- Coca Cola
- Departmental stores, casinos (Uk 4)

Methali

- Kuna matumizi ya methali kama kimya kingi kina mshindo (Uk 3)

Takriri

- "Hawawezi, hawawezi kabisa hawawezi" (uk 5)

Mbinu rejeshi

- Uvumi kuhusu kubomolewa kwa vibanda ulianza halafu ukatoweka. Baadaye uvumi huo unarejelewa tena katika kibanda cha Mzee Mago.

Chuku

- Ukubwa wa tumbo la mtu mwenye miraba mine limetiliwa.

chuku (uk 9)Kwa nini mwandishi amefanya hivi? Jim lilivyolamba sahani zote ↗ halikubakisha hata ishara a chembe moja ya chakula chochote alichokula (Uk 9)

Taashira

- Msitari wa fedha ulipasuka kutoka mbinguni hii ni ishara za matumaini, mwangaza au nuru huashiria jambo jema.
- Hali ya mstari huo kumulika mpaka ndani ya mioyo ya watu na wakati huo huo uso wa lile jitu lisiloshiba kuonekana

Hii ishara ina maana kuwa ndani ya nafsi za wanyonge wakiongozwa na Mzee Mago wanajua kuwa taabu zao zinatokana na wale wakubwa wasioshiba ↗ wakiwakiJishwa najitu ndani ya Audi Q 7.

MAPENZI YA KIFAUONGO  Kena Wasike

Muhtasari

Kifauongo ni mmea ambao majani yake hujikunyata yanapoguswa.

Dennis ni mwanafunzi wa Chuo Kikuu ch Kivukoni. Ndani ya nafsi yake anasononeka kwa ufukara uliomwandama yeye na familia yak-e. Umaskini unamsumbuu maana hali yake na ya watoto wa matajiri ilikuwa zimeachana wazi kabisa kama mbingu na ardhi.

Kulikuwa na tofauti katika mavazi, chakula, simu na vifaa vingine kisasa.

Hali ya umaskini inamfanya asielewe yale ambayo mhadhiri

Dkt Mabonga alikuwa akiwafundisha. Licha ya tatizo lake la umaskini, Dennis amekabiliwa na ugumu wa somo hili. Dkt

Mabonga aliwakatisha tamaa wanafunzi wake kutokana na shutma zake kwamba wao hawafikirii na kutafakari mambo kwa kina kama wanafunzi wapevu wa Chuo kikuu. Alipoulizwa maswali aliwakashifu kwamba hawastahili kuwa humo kwenye darasa la chuoni.

Kwa Dennis hili liliongeza uzani zaidi wa tatizo lake. Dennis hakuweza kuchangamana na wanachuo wakwasii. Kulikuwa na matabaka  wenye jadi kubeli wanapitajuu na wachochole wanapita chini (Uk 17). Wanafunzi wakwasii walipoona masomo yanatatiza walikuwa na fursa ya kurejea makwao na kuendeleza miradi ya wazazi wao. Kwa Dennis hili lisingewezekana. Wazazi wake walikuwa wanategemea vibarua vya kulima mashamba ya watu

Wengine. Yeye ndoto yake ilikuwa kumaliza masomo na kupata kazi ili aweze kuumaliza ukata wake na wazazi wake.

Umaskini wake ulimfanya asiwazie hata kuwa na rafiki wa kike.

Penina msichana wa tabaka la juu anamtembelea Dennis na kutaka

Wawe marafiki. Dennis analipinga jambo hilo kutokana na tofauti zao za kitabaka; lakini Penina anang'ang'ania kuwa tofauti zao kiuchumi haziwezi kuwa kikwazo. Penina alitaka mwanaume ambaye ni mwaminifu. Anasisitiza, "Nataka tupige vita fikra kwanlba kijana wa kitajiri hawezি kutangamana na mwensiwe

(Uk 21)

Mapenzi ya Penina aliyetoka katika familia ya wakwasi na Dennis tkara yalidumu kwa miaka miwili. Baada ya kumaliza Chuo walnshi mtaa wa watu wastani kimapato. Pamoja najitihada zoteza kutatilta kazi. Dennis hakufanikiwa. Barua zake nyingi alizotuma hazikumletea tumaini lolote.

Fursa moja aliopata katika shirika la uchapishaji magazeti aliipoteza baada ya kushindwa kujibu swalii la kwanza katika mahojiano.

Mapenzi ya kifaungo ya Penina yanajitokeza wazi. Anamfukun

Dennis na kumwonya kwamba nyumba yake aione paa. Alielezea majuto yake ya kusuhubiana naye na kumkanya kwamba asije akaelezea watu wengine kwamba waliwahi kupendana.

Dennis alifungasha nguo zake na kuondoka akiwa haamini. Kumbe mapenzi ya Penina yalikuwa ya kifaurongo.

ANWANI

- Anwani ya hadithi hii ni "Mapenzi ya Kifaurongo. Kifaurongo ni mmea ambao unajikunja Pindi tu unapuguswa na hujikunjua baada ya muda mfupi. Katika hadithi hii mhusika Penina anampenda Dennis kwa kuwa alikuwa mwaminifu. Walimaliza masomo yao lakini baada ya miaka miwili, kutokana na ukosefu wa kazi mapenzi yake yalididimia na kunyauka kabisa. Hakutaka kuhusishwa tena na Dennis. Alimfukuza kama mbwa. Ahadi zake za mapenn zikawa kama za ule mmea. Dennis alihitaji kazi na alikuwa na ari ya kufaulu usaili lakini; anaulizwa swalii moja tu na ananywea na kushindwa kujibu na hivyo anarudi nyumam bila tumaini lolote.

huduma ni sawa na mmea wa kifaurongo. Anaonesha Kuwa penzi la Penina na Dennis linanyauka baada ya Dennis kukosa kazi ambayo ingcmpatia kipato cha kumhudumia mkewe.

MAUDHUI

Ndoto za maisha.

- Wazazi wa Dennis walifanya juu chini ili waepukane na ukata lakini uliendelea kuwaandama. Walimsomesha Dennis wakitegemea kwamba baadaye angewasaidia lakini Dennis hakufanikiwa kupata kazi. Dennis alikuwa na ndoto zake. Alitaka kufaulu vizuri-hii ndoto ilitimia. Alitarajia kupata kazi baada ya kuhitimu ndoto hii haikutimia, licha ya yeye kuandika tawasifu yake na kuituma sehcmu nyingi.
- Aidha, Dennis alikuwa na matarajio ya kumwoa mchumba wake Penina. Hilo halikutokea, na isitoshe waliachana kwa njia mbaya-Penina alimfukuza atoke kwake.
- Dennis alikuwa na ndoto ya kuwa mtangazaji wa redio. Alifanya mazoezi mengi na kujipatia ujuzi ambao watu wengi walifiki kwamba atakuwa mtangazaji bora mno. Hata hivyo ndoto yake hiyo haikutimia.

Matabaka

- Dennis anatoka katika familia maskini. Wazazi wake walikuwa wachochole, hawakuwa na mali yoyote. Waliitahidi sana kutoka katika ufukwe huo haikuwezekana walimiliki majumba mengi na wengine walikuwa misururu ya mabasi na matatu ya abiria. Shakila alikuv wa tabaka la juu mama yake alikuwa mkurugenzi tnku wa shirika la uchapishaji. Wanachuo waliotoka tabaka laju walikuwa na maisha mazuri, libasi (nguo) zao ni bora, wan; simu nzuri, tarakilishi na vitu vingine. Dennis mavazi yak, valikuwa duni, kula kwa shida na kadhalika.
- Kulikuwa na watu walioendesha magari ya kifahari makubwa na mazuri. Wazazi wa Dennis ni wa tabaka la chini. Walifahamu kuweka majembe begani na kulima vibarua tu.

Umuhimu wa kazi.

- Kilabinadamu lazima afanye kazi. Kazi humzatiti binadamu. Elimu hutumiwa kama kidato cha kujipatia kazi. Kazi ndiyo msingi wa maisha. Maisha hayawezi kusonga mbele kama hufanyi kazi yoyote. Kitendo cha Dennis kukosa kazi, kinamfanya aonekane kama mzigo asiye na faida yoyote kwa Penina. Penina anaamua kuachana naye na kumfukuza kabisa atoke kwake

Mapenzi

- Wanafunzi wa Chuo cha Kivukoni wanaonekana wengi wao kuwa na mahusiano ya kimapenzi. Wale wa tabaka muia huonekana wakiongozana mvulana na msichana kufanya starehe za hapa na pale.
- Aidha, Penina mtoto kutoka katika tabaka la wenye nacho, anasalitiwa na mpenzi wake ambaye naye ni wa tabaka la juu. Katika kutafuta suluhisho la mapenzi ya dhati Penina anaamua kupelcka mapenzi yake kwa Dennis ambaye anatoka katika tabaka la chini. Mapenzi yao yananoga kama kinu na mchi wakati wakiwa chasm. Penzi linakuja kuwa la kifaurongo pale wanapomaliza chuo na Dennis kukosa kazi

Wahusika

Dennis

- Kutokana na ukata wa wazazi wake, Dennis anaishi maisha ya kimaskini chuoni.
- Anakuwa mpweke chuoni. Umaskini wake ulimfanya asijiamini na aghalabu alikuwa mwenye huzuni. Anaositikia hali yake duni, akawa msononevu.
- Anabahatika kupendwa na Penina, msichana mrembo kutoka familia ya kitajiri. Mvuto wa Penina unamfanya Dennis abadili msimamo wake wa awali-akasalitika na kukubali kuwa na mahusiano naye.

- Ukosefu wa ajira unamfanya afukuzwe na Penina-akajikuta mpweke tena asiye na makao. Kauli ya Dennis ya hapo awali ikatimia; "Mapenzi hukua, huugua yapatapo maradhi na hufa" (Uk 20)
- **Ni mvumilivu:** anavumilia hali yao ya umasikini na ukosefu wa vifaa vya kisasa alipokuwa chuoni.
- **Ana bidii:** anajitahidi sana katika masomo hadi akafaulu vyema. Alisomea kijijini kwenye shule za kawaida lakini akafaulu na kuingia chuo kikuu.
- Alitafuta kazi kwa bidii, alituma tawasifu yake mahali pengi.
- **Ana tamaa:** alitamani awe na rafikimpenzi kama wanachuo wengine. Kuwa na gari la kifahari-"Sikomi kuyamezea mate hayo". Alitamani hali njema ya siha mavazi bora ya watu wakwasi. Alitamani wazazi wake wangekuwa matajiri

Kutokana na ukata wa wazazi wake, Dennis anaishi maisha ya kimaskini chuoni. Anakuwa mpweke chuoni. Umaskini wake ulimfanya asijiamini na aghalabu alikuwa mwenye huzuni. Anaisitikia hali yake duni, akawa msononevu. Anabahatika kupendwa na Penina, msichana mrembo kutoka familia ya kitajiri. Mvuto wa Penina unamfanya Dennis abadili msimamo wake wa awali-akasalitika na kukubali kuwa na mahusiano naye. Ukosefu wa ajira unamfanya afukuzwe na Penina-akajikuta mpweke tena asiye na makao. Kauli ya Dennis ya hapo awali ikatimia; "Mapenzi hukua, huugua yapatapo maradhi na hufa" (Uk 20)

Ni mvumilivu: anavumilia hali yao ya umasikini na ukosefu wa vifaa vya kisasa alipokuwa chuoni. Ana bidii: anajitahidi sana katika masomo hadi akafaulu vyema. Alisomea kijijini kwenye shule za kawaida lakini akafaulu na kuingia chuo kikuu.

Alitafuta kazi kwa bidii, alituma tawasifu yake mahali pengi. Ana tamaa: alitamani awe na rafikimpenzi kama wanachuo wengine. Kuwa na gari la kifahari-"Sikomi kuyamezea mate hayo". Alitamani hali njema ya siha mavazi bora ya watu wakwasi. Alitamani wazazi wake wangekuwa matajiri

Mwenye hasira: anamkashifu Dennis kwa kasbfa no kukosa kazi,

Umuhimu Wake

Ametumiwa kuangazia ugumu wa kupata apra hata ya kupata shahada. Aidha. Dennis ametumika kudhihirisha kuwa si Rihisi kijana wa kiume mchochole kupendwa na msichana wa tabaka la juu na mahusiano yao kudumu.

Penina

- Mwanachuo wa Chuo kikuu cha Kivukoni.
- Msichana kutoka kwenye familia yenyе utajiri mwingu.
- Baba yake Bw. Kitime ni Katibu wa kudumu katika Wizara ya Fedha.
- Penina anapata masurufu mengi ya kutosha, shilingi elfu tano kila juma.
- Ni mshawishi: alimshawishi Dennis kuwa pesa na mapenn ni vitu tofauti. Dennis alikubaliana naye.
- **Ana tamaa ya mapenzi:** ingawa alipewa pesa za kutosha alikuwa na majonzi kwa ajili ya kukosa mpenzi.
- **Ni jasiri:** alimpasulia Dennis ukweli kuwa amempenda na anataka wawe wapenzi badala ya kusubiri afuatwe yeye.
- **Hana uvumilivu sana:** aliweza kukaa na Dennis kwa miaka miwili tu akamtupa nje ya nyumba yake.
- **Ni mwenye msimamo:** alikata kauli ya kupendana na mwanaume asiyе na pesa. Alitoa uamuzi kwamba hataolewa mpaka Dennis apate kazi kubwa. Alipokosa ajira anamfukuza na kumtukana.
- **Hana subira:** aliweza kumvumilia Dennis kwa kipindi Cha miaka miwili tu-
- **Mwenye hasira:** anamkashia Dennis kwa kashfa kali kutokana na kukosa kazi.

- Mdadisi: aliweza kujua jina la Dennis hadi chumba chake katika Mastura Hall. Alijua kuwa Dennis hana fedha na kumweleza bayana.

Umuhimu

Anadhihirisha kuwa sio rahisi msichana wa tabaka la juu kuolewa na mvulana mchochote.

Dkt Mabonga

- Mhadhiri wa Chuo kikuu.
- Anaifahamu mada yake ya fasihi vyema.
- Anakatisha wanafunzi tamaa kwa majibu yake ya mkato na makavu.
- Mkweli: hasiti kusema yale yaliyomo moyoni hata kama yataleta maudhi.
- Ingawaje ni msomi anashindwa kuwafafanulia wanafunzi wake dhana ngumu zinazowatatiza.

Umuhimu

- Ametumiwa kudhihirisha ugumu wa masomo ya Chuo kikuu na namna walimu wanavyohitaji wanafunzi watafute maarifa wao wenye.

Shakila

- Mwanachuo na mwanamji wa Kivukoni.
- Msichana am baye hakupata shida za kutafuta kazi.
- Ana mlahaka mwema: anamkumbuka na kumsalimia vizuri Dennis wakati Dennis ameenda kuomba kazi.

- Ni mwenye maiivuno
- Ni mwenye majivuno: alijigamba chuoni kwamba yake ni mkurugenzi wa shirika moja la kuchapisha
- Ni mfariji: anampa moyo Dennis kwamba Mungu apate kazi ile.

Umuhimu

- Kudhihirisha matabaka yaliyo katika jamii.

Bwana na Bi. Kitime

- Hawa ni wazazi wa Penina.
- Bwana Kitime ni Katibu wa kudumu wa Wizara ya Fedha.
- Ni wakwasi, wako katika daraja la juu.
- Wanamtumia binti yao fedha za kutosha kila wiki.
- Wanampa binti yao malezi ya hali yajuu kwani wanajiweza.
- Wanawapatia Penina na Dennis masurufu yote wakielewa fika kuwa hawana kazi.
- Ni washauri: walimtahadharisha Penina kuhusu kuolewa na mchochote asiyeha na kazi.
Hata hivyo walimwachia Penina uhuru wa kujiamulia.

Mbinu

Taharuki

- Kuna taharuki, wakati mlango wa Dennis unapogongwa: Mja huyo ni nani, Penina alijuaje kuwa huyu kijana anaitwa Dennis.

- Wakati kisa kinapomalizikia pia kuna tataruki: Je Dennis alienda wapi? Alipata mastakimu vipi bila fedha? Penina aliendelea kuishi katika nyumba ile.

Balagha

- Wavulana wangapi wamejikuta wakinining'inia bila kupenda kwao'? (Uk 18)
- Kwani swali langu liko vipi? Kwa nini wanafunzi anacheke? Maswali haya yanamhusu Dennis. Kwa nini ninalia sasa (Uk 13)
- Fukara aliyefukarika mpaka mwisho aseme mm mbele ya wanaojigamba na kujishaua?(Uk 16) ...
- Nitawalipaje wazazi wangu wema walionitendea (Uk 25)

Tashbihi

- Ninahangaika kama kondoo aliyevamiwa na jeshi la usubi (Uk 25)
- Nimetoka ofisini kama mgonjwa mahututi.
- Nimeweweseka kama ubua (Uk 25)
- Mapenzi ni matamu kama uki (Uk 16) Yametengana kama ardhi na mbingu (Uk 17)
- Njaa inanitafuna kama mbwa anavyouuguguna mfupa (Uk 17)
- Kutetemeka kama aliyenyeshewa na mvua kubwa kumwibua bingwa ni kama kupata maziwa kutoka kwa kuku (Uk 13)

Methali

- Mzoea sahani vya kigae haviwezi (Uk 20)
- Ujapokosa la mama hata la mbwa huanwa (Uk 17)
- Mwana wa kuku hafunzwi kuchakura (Uk. I 5)
- Mtu huvuna alichopanda (Uk 20)
- Mzungu wa kula haufunzwi mwana (uk 15)
- Mgomba changaraweni haupandwi ukamea (Uk 27)

Misemo

- Hazipunguzi hazizidishi (uk 21)

Utabiri

- Dennis alitabiri vile ambavyo Penina alimpenda wakati huo" akasema kesho anaweza kuwa chanzo cha kero na usumbufu. Huba litakuwa limekufa na kufukiwa kaburini.
- Hili lilitokea baada ya kukaa kwa miaka miwili na mchumbake Penina.

Litifai

Kuna maneno yaliyodondolewa katika riwaya ya utengano "Na nyumba hii uone " (Uk 27)

Kuchanganya ndimi

- Your competence is doubtful, (uk 25)
- Tarmacning (uk 26)

Mjadala wa nafsi

- Dennis anapofukuzwa anajizungumzia sijui kama mimi ndiye kupe au mlazadamu.

1.3 SHOGAKE DADA ANA NDEVU ☰Alifa Chokocho

Bwana Masudi na Bi. Hamida ni mtu na mkewe. Wamejaliwa kupat binti aitwaye Safia. Kabla ya kulala wazazi hawa huzungumz mambo mazito yanayogusa miyo yao. Walimsifia sana binti yao kwa vile alivyo na mwenendo mzuri. Safia ana tabia inayowafurahisha wazazi wake. Shuleni anafanya vyema kabisa. Wazazi hawa walielewa vyema kabisa kuwa kupata mtoto na kumlea ni mambo mawili tofauti "...kuzaa mwana si pato, pato ni kumvyeleza "

(Uk 29)

Walijadili ukweli kwamba wapo wazazi waliojali wa watoto, lakini wakawa balaa. Wakakosa manufaa kwa wazee wao na jamii nzima.

Bi. Hamida anatoa mfano wa mtoto wa Habiba Chechei aitwaye

Mkadi. Mkadi ana vitendo viovu kushinda shetani. Walimlinganisha

Mkadi na Safia na kuona binti yao ni safi hana doa.

Sifa nzuri za Safia zilienea hadi kwa marafiki na watu wote wanaoingia na kutoka kwa Bwana na

Bi. Masudi. Kwa nini anasifiwa hivyo?

- Husaidia wazazi wake.
- Husaidia kazi zozote habagui.
- Yeye ni hodari sana shulenii.
- Kila mtihani huibuka wa kwanza.
- Humwogopa Mungu na kufuata sheria zake zote.

- Safia hujiongoza na kufanya hayo yote bila kushurutishwa na mtu yeote.

Hayo yote aliyalifanya wazazi wake wakashukuru kupita kiasi.

Safia aliwataka wazazi wake wamruhusu Kimwana shoga yake aje ili wajitayarische vyema kwa mtihani wa kuingia kidato cha kwanza.

Wazazi wa Safia walikubali wasemavyo wahenga kuwa, . kidole kimoja hakivunji chawa.

Analolijua Safia, Kimwana halijui.

analolitambua Kimwana Safia hana habari nalo e " (Uk 31)

Wk 30 Baada ya muda, Kimwana akaanza kuja nyumbani kwa akina Safia na wakawa wanaseomea chumbani. Wakaomba kufunga mlango ili wasisumbuliwe na Lulua, ndugu mdogo wa Safia. Wazazi wao wakawaruhusu wafunge mlango kwa ndani. Baada ya muda kupita, Bi. Hamida akawa ana shaka ya kuwa Safia ni mjamzito. Akaanza kuona dalili zote ፩ kutapika na kunyong'onyea na hana uchangamfu. Alipomdadisi, Safia alikasirika na kumlaumu mama yake. Hata hivyo Bi. Hamida alitia shaka, akachanganyikiwa-Safia anasema uongo au ukweli. Alimuuliza mumewe, ambaye alisema kuwa Safia hawezi kuwa mjamzito. Siku moja wakila chamcha, Lulua alitoboa siri kwamba, aliingia chumbani mwa Safia akawakuta wamelala. Na shogake Safia alimwona ana ndevu. Wakati huo huo Bw. Masudi akapata ujumbe kwa simu uliomgutusha ፩ Safia aliyekwenda kliniki kutoa mimba amekufa. Bi. Hamida na Bw. Masudi wakachukue maiti.

ANWANI

- Anwani ya hadithi hii inasadifu yale yaliyomo. Safia binti wa Bwana Masudi na Bi. Hamida anajulikana kuwa ana nidhamu ya hall ya juu. Ni mtiifu, anafanya kazi zote za nyumbani na shuleni anaongoza. Wazazi hawa walijua fika kuwa Mungu amewajalia. Kwa imani ya dini, Safia alikuwa mcha Mungu kabisa.

- Ili kujitayarisha na mtihani wake wa mwisho, Safia aliomba rafiki yake aje kwao wadurusu pamoja. Wazazi wake bila shaka wakamkubalia. Kimwana aliyeaminika kuwa na tabia kama ya Safia akawa anakuja kudurusu. Wakimaliza alirejea kwao. Kuzuia usumbufu wa Lulua ndugu mdogo wa Safia, wazazi wakawaruhusu kujifungia ndani.
- Safia alianza kuwa mnyonge na kutapika. Mama mtu akaingia shaka. Alipomshirikisha mumewe, hakuafikiana naye wakati walicheza aliwahi kujitoma chumbani akaingia shaka. Alipomshirikisha mumewe, nayc, V, ulua wakati walicheza aliwahi kujitoma chumban akawakuta Safia na shogake wamelala ḥna shogake ana ndevu Safia alikuwa mjamzito na katika shughuli za kutoa akafariki. Mimba ni ya shogake mwenye ndegu.

DHAMIRA

- Mwandishi amedhamiria kuwakumbusha wazazi kuongeza umakini katika malezi ya watoto. Wasiwaamini watoto wao asihmia mia moja.

MAUDHUI

Changamoto za Malezi

- Wazazi wanaweza kujitahidi kutoa malezi yanayofaa lakini maamuzi ya kuwa na mwenendo bora ni juu ya mhusika mwenyewe. Mtoto wa Bi. Habiba Chechei aitwaye Mkadl alisemwa kuwa ana tabia chafu sana. Safia alionekana mwenye tabia nzuri. Na alipoamua kuwa mzuri alitekeleza majukumu yote ḥna kusaidia kazi za nyumbani, kuheshimu watu na kutia bidii masomoni. Kwa upande mwingine aliamua kufanya mapenzi kabla ya wakati akiuju kuwa sio vyema.
- Aidha anasema uongo kwa mama yake. Jitihada za Bi Hamida za kutaka ajue ukweli zikagonga mwamba. Safia akaarnua kutoa mimba ingawa alielewa ni kosa. Na alifariki. Akawaachia wazazi na jamii nzima mshangao na masikitiko

Unafiki na Uongo

- Safia alikuwa mnafiki na mwongo. Alijifanya kwamba ana tabia safi kama umande, kumbe alikuwa na tamaa ya ngono Wanakijiji wanamsema vibaya mtoto wa Hamida Chechei na kumfananisha na mbwa. Hawakumsengenya Safia kwa sababu mbele ya macho yao alikuwa na tabia nzuri. Mama anapomuuliza na kumdhahirishia kwamba anamshuku, anapandisha hasira. Baba Safia, Bw. Masudi, alimwamini binti yake mno, hata akakashifu fikra zake. Matokeo yake Safia anafikia hatua ya kudanganya kuwa yule anayesoma naye chumbani ni binti kumbe njemba yenyenye ndevu.

Tamaa za vijana

- Safia anajitahidi kwa kila jambo, masomo aliyamudu vyema. Anasifika kwa kazi za nyumbani kama vile kupika, kufua, kupiga pasi na kadhalika. Kanuni au sheria za dini alizingatia bila wahaka (wasiwasi) wowote. Hata hivyo anawaka tamaa ya kufanya mapenzi. Anaamua kutumia ujanja kwa kutoa ombi ambalo halikuwa na shaka kwa wazazi wake. Na yeze akajichimbia kaburi mwenyewe
- "Kimwana" anaye anakuwa na tamaa. Alijifutika kwenye buibui na kujifanya kuwa yeze ni kimwana shoga yake Safia. Udanganyifu huo umeleta hali ya mtafaruku kwa wazazi wa Safia. Bi. Hamida anakosa furaha kabisa. Huenda njemba hii hatawahi kujulikana daima kwa kuwa muda wote ilijifutika buibui lilihoficha use wake.

Umbea

- Bi. Hamida na wanawake wengine wa mtaani walikuwa wambea. Wamemkashifu na kumuumbua Mkadi, mtoto wa Habiba Chechei. Wanamwita kwamba yeze ni mbwa koko na uovu wake umezidi wa shetani. Bi. Hamida baada ya mtoto wake Safia kumwendea kinyume hataweza kusema lolote.

Bidii katika Kazi

- Kutia bidii katika shughuli yoyote zile huleta tija. Awali bidii masomo zilimpatia sifa nzuri Safia kwa sababu alikuwa wa kwanza hadi mwaka wa mwisho. Aidha bidii yake ya kazi za nyumbani, , staha yake na ucha Mungu ultambuliwa na kila mtu.

Mikasa Maishani

- Bw. Masudi na Bi. Hamida walikuwa na maisha ya utulivu. Wanandoa hawa wawili walikuwa wanaelewana. Upendo na ushirikiano wao hujidhihirisha kwa vile wanavyozungumzia mambo mazito ya nafsi zao. Baada ya kufurahia mwenendo wa binti yao 〽 furaha inakatika ghafla. Wanajikuta katika hali ya kupatwa na janga 〽 janga la kifo cha ghafla cha mwanao na soni mbele ya macho yao.

Tabia na Mienendo ya Vijana

- Vijana mara nyingi huwa na mihemko ya kupapia mambo kabla ya wakti. Mkadi alikuwa na mwenendo usiofaa. Wanawake wambea akiwemo Bi. Hamida wakamsengenya. Safia naye katafuta njia ya kukidhi tamaa zake kwa njia mwafaka. Wazazi wake mwenyewe wakarahisisha mambo kwa kuwapa ruhusa ya kujifungia ndani. Sio rahisi kutambua mienendo ya vijana. Ni vyema kuviepuka vitendo viovu maana matokeo ya uovu hayafichiki. Bi. Hamida anaanza kutilia shaka unyonge wa Safia na kutapikatapika kwake. Shaka haikuwa uongo bali ukweli mtupu.

Hila na Ujanja

- Safia alitumia maarifa na ulaghai kuwahadaa wazazi wake. Alijua fika namna atakavyowateka akili bila hata kumtilia shaka. Ujanja wake na hila ukamwezesha kufanya mapenzi ndani ya nyumba ya wazazi wake. Dalili za mimba zilipoanza kudhihirika akasingizia homa ya malaria sugu. Alidanganya kwamba alienda hospitalini. Anapoona mama anam shuku, anatumia ujanja mwingine kuzibia hila zake- Anafanya hila za kuitoa mimba na hatimaye anaonja pepo mwenyewe.

Imani ya dini

- Dini ni dhana mwafaka ya kumwongoa mtu ili awe mnyofu. Hata hivyo dini inaweza kutumiwa visivyo. Safia alijifanya kwamba ni mshika dini mno ᴥ hadi wazazi wake hawakumshuku kwamba anaweza kuwaendea kinyume.
- Daima alijifunika ushungi hata akiwa humo ndani mwao. Anatumia mwamvuli wa dini kujificha na kufanya uovu mtupu.

MBINU

Methali

- Kuzaa mwana si pato, pato ni kumvyeleza (Uk 29)
- Lisemwapo lipo, kama halipo linakuja (Uk 30)
- Siri ya kata iulize mtungi (Uk 30)
- Kidole kimoja hakivunji chawa (uk 31)

Tashbihi

...bintiye aliye safi kama umande s

...hikamoo inayotoka nyuma ya buibui kama kata ya maji mtungini.

Mjadala wa nafsi/ uzungumzi nafsi

- Bi. Hamida, baada ya kuona hali ya mwanae ya unyonge na kutapika.

Mdokezo

- Kidugu kidogo cha Safia kilisimulia kisa shogaye kuwa na ndevu kwa kudokeza kidogo kidogo. Juzi... Juzi... Ivyo (Uk 34)

Taharuki

Baba Safia anapoelezwa juu ya kifo cha mwanae alishikwa na mshangao mkubwa. Hatujui vile alivyoathirika. Aidha hatujui vile mama yake Safia alivyochukulia jambo hilo.

WAHUSIKA

Safia

- Huyu ni binti wa Bw. Masudi na Bi. Hamida.
- Anasifika mno kwa tabia yake nzuri isiyokuwa na doa lolote
- Katika masomo yake alikuwa anaongoza darasa.
- Ana kipawa cha uzingativu wa kiwango chajuu.
- Ni msaidizi mkuu wa mama yake Bi. Hamida.
- Anamudu kazi zote za nyumbani.
- Anazifanya bila manung'uniko yoyote.
- Ni mwenye tamaa: anatamani kufanya mapenzi na akatumia hila kutimiza lengo lake.
Alikuwa amejivika ngozi ya kondoo nje, ndani mbwa mwitu.
- Ni mjanja: anatumia maarifa na hila za kila namna ili kupata fursa ya kufanya mapenzi.
- Ni mwenye hasira: Bi. Hamida anapomdadisi kuhusu hali yake ya kutapika, anapandisha hasira na kukimblha chumbani mwake.
- Ni mwongo: anadanganya kuwa ana malaria sugu-

Anadanganya kuwa Kimwana anakuja ili wajadiliane kumbe anayekuja ni mvulana mwenye ndevu na wanafanya rnapcnzi.

- Ni muuaji: anatoa mimba na kukidhulumu kiumbe kisicbo na hatia. Mambo hayakwenda sawa na yeye akafariki.
- Ana ubinafsi: anafikiria yeye tu bila kujua madhara ya kiurnbe kilichomo ndani tumboni mwake.
- Ni mchangarnfu: yeye ana tabia ya uchangamfu ndioraana ora mama aliyabaini mabadiliko Baraka.

Umuhimu

- Ujanja na hila zina mwisho wake. Mara nyingi huwa na mwisho mbaya.

Bi. Hamida.

- Mama yake Safia.
- Ameolewa na ana watoto wawili, Safia na Lulua.
- Anawapenda watoto wake na kuwapatia mahitaji yote.
- Safia anasoma Shule ya msingi na wanampa fursa nzuri ya kujitayarisha ili aingie sekondari.
- Ana upendo na msikivu kwa mumewe: huwa na masikilizano mema na mumewe Bw. Masudi.
- Ni mchunguzi: aling'amua hali ya Safia mara tu alipoanza kubadilika na kumdadisi. Ingawa Safia tabia zake ni nzuri sana, alitia shaka na kumweleza mumewe.
- Anamdadisi Lulua ili kutosheleza mashaka yake kwa Safia.

- Anajua ukweli kwamba kupata mtoto na kumlea ni mambo mawili tofauti.
- Mtimiza wajibu: anahakikisha kwamba Safia anapata mandhari mazuri yenyе utulivu kwa ajili ya kudurusu.
- Anampa Safia mwelekeo kuwa akiwa ndani ya nyumba si lazima ajifunike gubigubi.
- Ni mbea: anamsengenya Mkadi, mtoto wa Habiba Chechei, kuwa ana tabia mbaya. Anakiri kwamba anashiriki kwenye vikao vya kusengenyan akiwa na wanawake wenzake kila siku (Uk 30)

Umuhimu

Vijana wa kisasa wanatumia hila za kila aina kuwahadaa wazazi. Ni vyema wazazi wawe macho zaidi kufuatilia mienendo ya watoto.

1.5 SHIBE INATUMALIZA  Salma Omar Hamad

Muhtasari

Ni kisa kinachohusisha Mzee Mambo ambaye ni waziri kivuli wa wizara zote. Yeye mwenyewe anakiri kwamba hana kazi yoyote.

Hivyo yeye ameamua kutumia fursa hiyo ili kujishibisha, "...Mimi nipo kuongeza idadi ya walaji karamuni " (Uk 37)

Jambo linalodhahirika wazi ni kwamba katika taifa la Mzee

Mambo, hakuna uwajibikaji. Fedha za umma hutumiwa kiholela.

Kinachotazamwa zaidi ni kuenda kazini na si kufanya kazi (Uk 37)

Mzee Mambo hupakua mshahara yaani hujitwalia yeye mwenyewe.

Yeye hapewi mshahara.

Baada ya kujipakulia mshahara, sasa kuna kusherehekeea ᴹ kuna shangwe, hoihoi na nderemo.

Mzee Mambo anapokuwa na sherehe kuna wimbo unaopigwa daima. Wimbo wenyewe una fumbo ndani yake:

" ...Mola ndiye atowae

akampa mahuluki

mali,

Humpa amtakae

huyo ndo humbariki.

Na kila amnyimae

kupata hatodiriki

Mpewa

hapokonyeki, aliyepewa kapewa

Hata ukifanya chuki, bure unajisumbua UK 37)

Wimbo huu unaonekana kukejeli wale wasio na vyeo. Wimbo huu unaonesha Mzee Mambo kashiba shibe kweli. Hii ni sherehe ya kusherehekeea mtoto wake wa kwanza kuingia Shule ya chekechea

(nasari skuli). Yule wa mwisho ameota vijino viwili kutokana na matukio hayo kuna sherehe kubwa.

Sherehe hiyo inarushwa moja meia kwenye televisheni ya Taifa. Aidha, inasambazwa kwenye mitandao Mingine yote ya mawasiliano.

Licha ya kupata uhondo wa kupakua mshahara, Mzee Mambo anaendelea kupewa tilt-sa ya kuhujumu mali ya taifa.

Katika sherehe ya Mzee Mambo, magari ya serikali yalipewa m: qukumu mengi; kuleta maji, mapambo, ikibidi kupeleka watoto

Wakati huu watu wanakula vyakula mbalimbali ingawa hakuna kupika. Kuna vyakula vya kubwakia, kutafuna n k. Aidha kuna vinywaji tele tele ﴿vikali, vitamu n k. Vyakula vinavyoliwa hapo haxikutayarishwa. Basi kuna hatari kwamba vyakula hivyo sio

bora. Hata hivyo watu hawachunguzi.

Wakati wa mchana Sasa na Mbura walipata fursa ya kula vyakula.

hakula ambavyo wamevipata. Ingawaje wana haki ya kula vyakula hivyo vilikuwa vimenyakuliwa na watu wengine. Hivyo wanaviita yetu vyao!" yaani ni "vyetu lakini ni vyao " (Uk 40)

Wakati muafaka waliounjoja Sasa na Mbura unafika na wao wakajiunga kwenye foleni na kula kupita kiasi. Wakati huu wote mitambo inaendelea kurusha matangazo. Baada ya wao kushiba wanaanza ushindani usio wa msingi. Wanalinganishana aina mbalimbali za mchele ﴿ kati ya mchele wa Mbeya na Basmati.

Kutokana na shibe kubwa sasa anakumbuka shairi ambalo hnabainisha kwamba wale walalao wataamka baada ya kupata matatizo mbalimbali. Wakati huu wote matukio yanarushwa hewani.

Kuna Wimbo wa kejeli ambao waporaji wa mali ya umma. Hawajali hata wakilaumiwa. Yeye anaomba kuishi kwa amani na watu.

Wimbo huu unadhihirisha kuwa wanyakuzi wa mali ya umma hawajali. Wananyakua mabilioni kwa kutumia mbinu na hila za kila namna. Misingi na mipangilio yenye kunufaisha taifa hutupiliwa

Wanafungua maduka ya dawa zilizonyakuliwa kutoka kwenye bohari za serikali.

Wanapata huduma zote muhimu bure ilhali wenyе kipato kidogo mno huzipata kwa malipo.

Huduma ambazo wanyakuzi huzipata bure ni pamoja na; maji, umeme na matibabu.

Shibe waliyokuwa nayo Sasa na Mbura ziliwapa usingizi mzito.

Wakagundua kwamba kula kunatumaliza (Uk 44)

ANWANI

- Anwani ya hadithi hii ni "Shibe Inatumaliza". Anwani hii imebeba maudhui yaliyomo barabara. Dhuluma, ufuaji wa mali za umma na ukandamizaji wa wanyonge ni matokeo ya shibe walijonayo viongozi walioko madarakani. Mapuuza yote ya shida za wanyonge ni matokeo ya shibe ya watawala.

DHAMIRA

- Mwandishi amedhamiria kubainisha namna viongozi serikali wanavyolewa madaraka na kufanya wanavyotaka. Mzee Mambo ni waziri asiye na wizara lakini anakwau mshahara mnono na anatumia mali za serikali kwa namna anavyotaka yeye.

MAUDHUI

Unyakuzi wa mali ya umma

- Kuna unyakuzi unaofanywa na viongozi mbalimbali. Kwa mfano Mzee Mambo ana cheo ambacho hakina wadhifa wowote serikalini. Hata hivyo yeye anajichukulia ujira au rnshahara wa kiwango cha juu mno. Katika kuendesha shughuli zake zote za kibinafsi anatumia mali za serikali ~~magari~~, madereva, mafuta n k.

- Fedha na mali za serikali zinatumiwa na wakubwa kwa shughuli duni zisizo na maana. Mzee Mambo anafanya sherehe kubwa mno kwa sababu kifungua mimba ameingia 'nasari skuli' na kitinda mimba ameota meno. Vyakula vingi vyote vilivyoandaliwa ni mali ya umma.

Ubadhirifu

- Mali ya umma inatumiwa ovvo ovvo na hakuna anayejali. Magari ya serikali hubeba mapambo, maji na kadhalika.
- Huingia na kutoka kumshughulikia mtu mmoja. Vyakula vinavyoliwa na vinywaji ni vingi mno.

Mapuuza

- Makosa yote yanayotendwa na wakuu ya kuharibu mali yanapuuziwa ﴿'sijali lawama''. Hata watu waumie kwa kiasi gani wao hawajali. Viongozi wengine badala ya kuchukua hatua zifaazo dhidi ya wanyakuzi ﴿wanangojea wakati muafaka ili nao wanyakue. Pindi wapatapo nafasi hutumia mwendo wa kasi kujinyakulia na kulimbikiza "NaSisi twende tusogee kule " jungu lile linateremshwa.(Uk39)
- Vyombo vya habari vimemuangazia unyakuzi wa Mzee Mambo na hakuna hatua yoyote inayochukuliwa.
- Viongozi wananyakua mabilioni ya fedha lakini hawachukuliwi hatua yoyote. Haya ni mapuuza.

Ukandamizaji wa Wanyonge

Katika taifa la Mzee Mambo, wachochole hukandamizwa kwa njia nyingi.

- Wao wana dhiki na ufukara.
- Hulazimika kulipia huduma zote muhimu.
- Wakubwa wanadai kuwa wanakula kwa niaba ya wanyonge.

WAHUSIKA

Mzee Mambo

- Ni waziri kivuli wa wizara zote. Aidha ni mkuu asiye na kazi maalum. Hivyo vyeo vyake viwili humtatiza yeye mwenyewe kwa kuwa hajui kazi yake hasa nini.
- Licha ya kutokuwa na majukumu yoyote, Mzee Mambo anapata mshahara mkubwa sana wa bure (hakuufanya kazi) Hufurahia hali yake hiyo ya kupiga ubwete.
- Ni mbinafsi: hutumia vyombo vyaa umma kwa matumizi ya kibinafsi.
- Ni mbadhirifu: tukio dogo la kifungua mimbakuanza 'nasari skuli' linamfanya aandae sherehe kubwa mno. Kulikuwa na;
- Magari ya serikali hutumiwa ovyo ovyo ɿ kubebe mapambo, kupeleka watoto kuogeshwa.
- Mitambo ya runinga za serikali inarusha na kuonyesha sherehe hii moja kwa moja (Huu ni ubadhirifu maana sherehe hii haina umuhimu wa kuonyeshwa na kituo cha Televisheni ya Taifa).

Umuhimu

- Mzee Mambo ni kielelezo Cha watu wanaopiga ubwete na kufuja mali ya umma kwa kulipwa mishahara.
- Ni kielelezo cha watu wa tabaka la juu ambao hawana uzalendo hata kidogo ɿ kuifilisi serikali na hajali.
- Ni kielelezo cha viongozi wanaofuja mali ya vizazi vijavyo na kuwaacha bila chochote.

Sasa na Mbura

- Hawa ni mawaziri wa wizara moja. Ni Wizara ya mipango na mipangilio.
  - Wanafanya kazi ngumu zaidi na wizara hii ndio muhimu zaidi
-
- Wanafanya kazi ngumu zaidi na wizara hii ndio muhimu zaidi kuliko zote.
  - Wao hujituma ili kuhudumia taifa lao. Wanatengwa mbali na hawatambuliwi na taifa.
  - Ni walafi: wanapopata fursa ya kupata mali, wanaitumia
  - Wana mapuuza: ingawa wanafahamu uzembe uliopo na unyakuaji wa mali ya umma, hawachukui hatua mwafaka.

Umuhimu

- Wametumiwa na mwandishi kudhihirisha jinsi wananchi wenyewe wanavyochangia katika kuzorotesha nchi kwa kuachilia unyakuzi uendelee. Walioko madarakani wanakaa tayari kunyakua mara tu wapatapo fursa ya kufanya hivyo.

Mbinu

Jazanda

- Majina ya wahusika "Sasa na Mbura" yametumika kijazanda. Kusasambura ni kutoa nguo zote. Wahusika hawa wametumiwa kuonyesha vile ambavyo viongozi wanavyovua taifa lao mali yote iliyokusanywa na vizazi vilivyopita. Aidha, wananyakua rasilimali hata za vizazi vijavyo. Mali za serikali kama dawa zinatolewa katika bohari na wanyakuzi wanafungua maduka ya dawa.

Aina mbili za mchele

- Mchele wa basmati ی unasi mamia bidhaa duni zinazolundikwa katika nchi changa na mataifa mengine. Mawaziri wanaohusika hawaja chukua hatua yoyote.
- Mchele wa Mbeya: Vitu asilia vya nchini ni bora na vina manufaa zaidi.

Nyimbo

Mchele wa Mbeya: Vitu asilia vya nchini ni bora na vina manufaa zaidi.

Nyimbo

- Kuna nyimbo tatu zilizoangaziwa katika hadithi hii. Nyimbo hizi ni za dhihaka na kejeli. Wimbo wa kwanza unachezwa mara kwa mara Mzee Mambo anapokuwa ana sherehe. Wimbo huu ni wa kufumba watu macho kuhusu chanzo cha mali ya Mzee Mambo inayotumika kiholela. Ujumbe wa nyimbo ni kwamba Mola ndiye anayempatia mja mali Yule anayemtaka. Na mtu akishapewa mali yake hawezi akanyang'anywa.
- Ubeti wa shairi unasi kika baada ya Sasa na Mbura kula na kuwa katika usingizi wa mang'amumang'amu " Ujumbe wa ubeti huu ni kwamba watu wakishalemewa na dhuluma za wakubwa itabidi waanze kudai haki zao "
- Wimbo wa tatu nao umejaa kejeli vilevile. Unabainisha wazi ی'majuju'- watu wa hadhi ya Mzee Mambo kwamba hawajali lawama zinazotolewa na watu kuhusu vitendo vyao. Wanahiari watu wote wakae salama bila kulaumiana, na watu wakijitenga na kutojihusisha nao ni kuwadhulumtl

1.6 MAME BAKARI-Mohammed Khelef Ghassany

Muhtasari

Kitoto Cha Sara ambacho kilizaliwa kilifanya baba mtu aanze kumheshimu mwanae. Sara alipata mimba iliyotokana na kubakwa.

Baba yake akazidi kumpa bintiye heshima kama njia ya kumpa moyo na faraja iliyotokana na kisa hicho.

Kisa kinaanza kwa kuzingatia mashaka ya Sara msichana wa Shule ambaye alibakwa na lianaume fulani. Machozi yalimkurupuka yakamwagika njia mbilimbili. Alikuwa na majuto makuu ambayo yaliandamana na mishale iliyomchoma mwilini mwake. Kila alipokumbuka kisa hicho kilitonesha kidonda kwa upya ndani mwake.

Sara alibakwa Jumatano moja usiku alikuwa ametoka kwenye masomo ya ziada. Kisa hicho Cha kinyama kilinata akilini mwake, akawa anakumbuka kila kitu. Janadume lenye harufu kali ya kutuzi lilimvamia na kumbaka ghafla. Alijaribu kujipapatua lakini akazidiwa nguvu. Likambamiza ardhini na kumkandamiza. Sara alipoteza fahamu kwa nusu saa. Alipozindukana alifahamu wazi kuwa ameshapoteza uanawali wake.

Tukio hilo la kinyama, lilimsababishia Sara majonzi si haba.

Alijaribu kutatua shida yake. Akawaza na kuwazua. Hakumweleza baba yake maana alihofia hangesadiki tukio hilo na badala yake angemfukuza.

Sara alihofia vile ambavyo angeai bika, kutengwa najamii, ku fukuzwa

Shule na watu kusengenywa. Alifikiria jinsi ya kujiauni kwa aidha kujiuu au kutoa mimba. Mambo hayo yote mawili hakuyaafiki.

Hawezi kujiuu maana yeye hakuwa mkosaji, aliyekosa ni lile jitu.

Yeye Sara hakudhulumu, bali ni mdhulumiwa. Wazo la kutoa mimba

Pia hakuliafiki. Kwa sadfa siku mbili kabla ya kubakwa alikuwa amesoma shairi la 'Usiniuwe' la Abdullatif Abdalla, lihusulo utoaji

Wa mimba. Kitoto kichanga kilisema na mama yake tumboni. Sara

wazazi wa Sara mashaka yake kutokana na mapenzi yao wakaanza kumpa msaada. Baba mtu akaanza kumwita Sara mama. Wakagharamia matibabu yake yote. Wakampa faraja kuu wakati Sara alipopigwa na mshangao wa kuwakuta hospitalini " Hapajaharibika jambo mama'ngu " Mapenzi ya dhati kwa mtu aliyepatwa na janga kubwa kama hili ni tiba mjarabu.

Siri

- Mtu anapopatwa na shida nzito huhitaji kuiweka siri hadi wakati mwafaka. Sarina alitunza Siri ya Sara kwamba ni mja mzito. Aidha walipomweleza Beluwa naye aliahidi kuiweka Siri. Daktari Beluwa aliweka siri lakini akawa ametafuta dawa bora zaidi ḥya kuwaeleza wazazi wao.
- Wazazi nao waliweka siri hadi wakati mwafaka ulipotimia na hapakuwa na haja ya kuficha kitu chochote "hakuna haja ya siri hakuna haja ya hofu " Hili lilileta faraja kubwa kwa Sara hatimaye akajifungua salama salimini.

Uhalifu

- Yule nduli ambaye ndiye baba mtoto wa Sara, alitenda tendo la kinyama kwa msichana. Msichana mnyonge na dhaifu, alijaribu kupigana nalo likamshinda nguvu. Hata hivyo uhalifu haulipi chochote. Alimdhulumu Sara na kutoroka akamwacha amezirai nusu uchi. Unyama huo unafikia mwisho wakati alipojaribu kubaka msichana mwengine. Aliadhibiwa vikali akautoa uhai wake. Wakati wa kipigo alitamani ahurumiwe lakini watu walimuua kabla polisi hawajafika.
- Uhalifu una malipo yake. Watu walimwadhibu vikali hasa baada ya Sara kumwasa "ulidhani uhalifu wako ungedumu milele

Maudhui mengine ni pamoja na

- Kifo
- Mabadiliko
- Malezi
- Elimu n k

Mbinu

Taswira.

- Kuna taswira ya chemchemi ya majonzi ya Sara ilipomwaga mito miwili. Inaonyesha huzuni na majonzi makuu aliyokuwa nayo.
- Kitumbo chake kilichokwishaanza kufura. Hii ni inaonyesha mabadiliko ambayo yalijilazimishia kwa Sara baada ya kubakwa.
- Kuna taswira chafu ya janadume lililombamiza ardhini ḥkuonyesha ukatili wa tendo hilo.
- Kuna taswira hisi ḥ ya mkandamizo na mdidimizo hadi akapoteza fahamu.

Kuna aina nyinginezo nyingi za taswira katika hadithi hii.

Mjadala wa nafsi/ uzungumzi nafsia

- Baada ya janga la kubakwa kumfikia Sara alikuwa na mjadala mrefu wa nafsi. Sara alijizungumzia mwenywe;
- Ili kutafuta ufumbuzi alipohakiki chanzo cha yeye kufikiwa na janga hilo.
- Athari za tukio hilo n k

mbinu inayoonyesna dhana mbili tofouti zinazopingana

Dhana moja na kinyume chake. Kwa mfano: yeye ni mkosewa si mkosa. Ni mdeni si mdaiwa. Ni mdhulumiwa si dhalimu (Uk 50)

Mbinu rejeshi / kisegere nyuma

- Sara anarejelea Jumatano moja saa tatu na nusu akitoka stadi za ziada wakati alipobakwa. Aidha, anakumbuka daima sura mbaya ya nduli aliyembaka na yale yote aliyopitia.
- Sara anakumbuka shairi la 'Usiniuwe' alilosoma shulen na yeye akawa mtetezi sana darasani.
- Sara na Sarina wanakumbushana vile ambavyo waliapa kusaidiana wawili Pindi wapatapo shida " Ahadi ya kale ni ile ile Sara"

Sadfa

- Ilikuwa sadfa kwa Sara kuwa mtetezi wa shairi la usiniuwe na siku mbili baadaye anabakwa. Na yeye akawa katika njia panda ya kutoa mimba au la "Sitakuua mwanangu kamwe"
- Wakati Sara alipobakwa ilisadifu kuwa uzazi wake ulikuwa sawa akashika mimba. Hii ni sadfa.

Balagha

- Haya ni maswali yasiyohitaji majibu. Ni kauli za kuleta uzindushi. Udmaifu na unyonje si ndio maana ya uanauke? Si kwa sababu ya umbile langu ndio mwili wangu ukatumia kukidhi utashi wao (Uk 48)
- Kwa nini hakutoa taarifa siku ile "Ati umebakwa? Nani akubake wewe?" (Uk 48)
- Sara anajiasa mwenyewe aache kulia kwa kujiuliza "Matone mangapi ya machozi amekwishi jirovya?" (Uk 50)

Mawazo mk gizana.

suluhisho mwafaka.

k 50)

kila wazo likatangaza suluhisho mwafaka (uk 50)

mangapi ya machozi amekwtsna

Mawazo mkururo yakipangizana kila wazo likatang suluhisho mwafaka (Uk 50)

Tashbihi

- ...Wengi mno " na kumtenga kama mgonjwa wa ukoma (Uk

Jazanda

Mzigo kupata wachukuzi ḥ tatizo likapata ufumbuzi.

Sitiari

Mwanamke ndiye shetani (Uk 48-50)

Taharuki

Kuna taharuki mwanzo wa kisa hiki. Msomaji haelewi nini Sara ana majonzi mpaka asome kisa zaidi "Je, lile ndul bakaji lilifumaniwa vipi na kulifululiza hadi karibu na

Sara "

WAHUSIKA

Sara

Msichana wa Shule ambaye alibakwa akiwa ametoka kwenye stadi za jioni. Msichana mwaminifu ambaye amejitunza vema. Kitendo hicho kinamsononesha mno, hasa ilipoto kwamba jibakaji hilo lilimpachika mimba.

Sara anapata uchungu usioneneka na akawa anajisaka ni kwa nini machungu ya namna hiyo yalimfika. Je, ni kutokana na jinsi yake au unyonge. Alijaribu kubaini chanzo cha masaibu yake hayo yote. Baada cha kilio na uchungu mwingi anatoa

Hayazoleki . Anamweleza mwendani wake Sarina naye akauchukua mzigo ule kama wake. Hatimaye akafanikiwa kujiepusha na mzigo huo akajifungua salama.

Sifa take

- Ni mwenye kupenda masomo: fikra kuwa angefukuzwa
- Shule zilitia moto na uchungu.
- Ni msichana aliyejitetu: alilia sana kwa kuupoteza usafi wake wa kisichana.
- Ni mwoga: aliogopa ukali wa baba yake baada ya kutendwa unyama na hakusema
- Ana mapenzi ya dhati: yeye na Sarina wanapendana sana.
- Ana busara: anaamua kuwa kujiua sio suluhisho mwafaka maana yeye siye aliyekosa.
- Ana utu: hakutaka kuavya mimba kwa hivyo akakihifadhi kitoto.
- Ni mwelewa wa jamii yake: alijua vile watu walivyo wanapenda kudodosa mambo ya wengine.

Umuhimu

Ametumiwa na mwandishi kudhihirisha uovu wa ubakaji na athari zake mbaya. Sara ni kielelezo cha vijana ambao hutumia busara zao katika kupambana na majanga ya maisha.

Sarina

- Huyu ni mwendani wa Sara. Anapojulishwa mkasa wa Sara, anatia shaka kidogo halafu anampa kila aina za msaada.
- Ni mwaminifu: alitimiza ahadi yao wawili ya kusaidiana.
- Ni mwaminifu: alitimiza ahadi yao wawili ya kusal
- Ni mcheshi: anamwonya Sara awe mwangalifu asibakwe tena.
- Mkarimu: alikuwa tayari kumpeleka Sara hadi kwao shambani akajifungulie huko.
- Mwenye hila na maarifa: anapanga mpango kuwa Sara avae jilbabu nyumbani na shulenii ili kuficha mimba.

Umuhimu Wake

Ni kielelezo cha marafiki wema ambao hukirimu wandani wao wakiwa katika shida.

Bakari

- Huyu ni baba yake Sara.
- Anaonyesha kuwa ni mtu mkali sana maana binti yake anashindwa na kumweleza tukio la kubakwa shulenii.
- Baadae anabadilika na kuwa mpole akampatia matunzo mtoto wake.
- Ni mcha Mungu: anafanya sherehe ya Maulidi baada ya mame Bakari kuzaliwa.

- Ana mlahaka mwema na majirani: anawakaribisha watu wote wakiwemo majirani.
- Ni mfariji: anamfariji mwanawe na kumpoza wakati alipoangua kilio katika chumba cha daktari.
- Mwenye mapenzi ya dhati: baada ya kugundua kuwa Sara ana himila alimheshimu na kumwita mama.
- Ni msiri: ingawaje walifahamishwa hali ya Sara mapema na mkewe, waliweka siri na hawakuonyesha kama walifahamu chochote  hadi siku rasmi iliyopangwa.

Umuhimu

kutoa msaada kwa wanaodhulumiwa. Aidha, ni kielelezo

Cha wazazi ambao wako tayari kubadilisha msimamo mkali wa ulezi na kutoa msaada unapohitajika.

Janadume bakaji

- Nijitu lisilo na utu linalovizia wasichana usiku na kuwabaka.
- Ni katili: anambamiza Sara ardhini hadi akazimia na kumwacha hivyo.
- Lenye tamaa na uchu: baada ya kumbaka Sara aliendelea na tabia hiyo mbaya hadi akafumaniwa na kupigwa vibaya hadi akafa.

Umuhimu Wake

jadili

1.6 MASHARTI YA KISASA ﴿Alifa Chokocho

Muhtasari

Kisa hiki kinahusu Kidawa mwanamke mrembo ambaye alipendwa na mvuvi na muuza samaki aitwaye Dadi. Dadi alimpenda sana

Kidawa na akataka amchumbie awe mkewe. Kidawa alimkataa

Dadi na kumkwepa kabisa. Hata hivyo mambo yalibadilika ambayo yalimshangaza sana Dadi. Kidawa alimwambia kwamba yu radhi kuolewa na Dadi kwa masharti ya ndoa ya kisasa. Dadi kwa shangwe alizonazo hakuzingatia undani wa Kidawa " Ujue kwamba mimi ni mwanamke wa kisasa, na mwanamke wa kisasa hutafuta mwanamume wa kisasa mwenye mapenzi ya kisasa (Uk 58)

Dadi akamwoa Kidawa mwanamke wa kisasa. Baadhi ya mambo aliyotakiwa kuyatekeleza ni kusaidia kazi za nyumbani, kukuna nazi, kuosha vyombo, kufua na kupiga pasi. Pia amruhusu Kidawa afanye kazi ya umetroni kwa Shule ya wasichana usiku. Kidawa alifanya kazi hio kwa zamu. Aidha kidawa akawa na biashara ya kutembeza bidhaa za Uarabuni mitaani. Kidawa aliyafanya haya ili

"Kuunganisha ncha nyingi za mahlaji ya maisha " (Uk 61) Baada ya miaka tisa ya ndoa, Dadi alianza kuingwi na shaka. Akamshuku

Kidawa, akachukia kujipamba kwake, akachukia kwenda kufanya kazi usiku, akachukia alivyosimama na kuongea na wanaume wengine na vile vile akachukia uchuuzi wa bidhaa alizofanya.

Furaha ile ya kumwoa Kidawa hadi akaitwa Dadi kichekachecha kwa kumpata mke wa kisasa Kidawa ikamtoka. Chakula kikamshinda jioni moja. Masharti ya kuosha vyombo kwa zamu pia yakamshinda.

Dadi alimfuata Kidawa kazini ili kumfumania na mwalimu mkuu kama alivyoshuku. Dadi akaenda nyumbani kwa mwalimu mkuu akaelezwa hakuweko. Ana kazi zilizomzidi shulen. Dadi

akawa na hakika ya kuwa mtego wake ungenasa. Mpango wake wa awali alivyopanga ☺ akapanda paipu inayoelekea gorofani ili amwone mwalimu mkuu na Kidawa wake. Dadi alikosea mwalimu alikuWa peke yake na rundo la karatasi akisahihisha. Kidawa alipojitoma

52

ndani alitaka kujiuzulu kazi kwa kuwa mumewe anamshuku.

Dadi alionekana juu ya paipu "Wewe nani? Unachungulia nini hapo juu? Wewe mwizi, nini? Au mpiga bodi... Nyinyi walinzi bwenini kuna mtu amepanda juu ya paipai anachungulia ndani, " (Uk- 68).

Sauti iliwavutia Kidawa na mwalimu mkuu. Kidawa akakuta ni mumewe. Dadi aliangukia kokoto na damu ikamtoka kichwani.

Mwalimu mkuu akapiga simu kuita ambulensi.

ANWANI

Anwani ya hadithi hii ni "Masharti ya Kisasa". Anwani hii inasawiri maudhui yaliyomo ndani yake. Mambo yote yanayomkuta Dadi yanatokana na yeye kutoelewa ni nini mke wake anachomaanisha anaposema "masharti ya kisasa". Hatimaye anajaa wivu, wivu unaopelekea tatizo ambalo yumkini lingeweza kutwaa maisha yake.

DHAMIRA

Mwandishi amedhamiria kuonesha jamii kuwa wivu wa kupindukia ni hatari sana.

MAUDHUI

Migogoro ya wanandoa

- Kidawa alijua mabadiliko yaliyomo maishani. Ingawa wanaume wengi walimtaka yeye aliahiri yule atakayefuata masharti yake. Alimtaka Dadi atoe uamuzi. Dadi alitoa uamuzi

bila kuelewa kwa undani. Kutokana na hayo kukaingia kutoaminiana. Ukale aliokuwa nao Dadi, na desturi za kitamaduni zikaleta mgongano. Laiti angalijua

- Kidawa alikuwa mwaminifu na kwake angetulia. Masharti ya kisasa aliyotoa Kidawa yalikuwa pia mageni kwa jamii. Dadi alihisi dunia inamchekelea. Yote haya ndiyo yaliyoleta
- Sio vyema Kudhamana Jambo hata hivyo, mtu anaposhuku kitu, ni vyema kutafuta njia nzuri na salama ya upelelezi. Njia aliyotumia Dadi ya kupanda paipu ilikuwa ya kubahatisha na kudhani kuwa hangeonekana. Kwa sadfa alionekanm

Ahadi maishani

- Kidawa alijua anataka maisha ya aina gani na akafanya uamuzi wake. Aliamua kuwa mume atakayemuoa afuate masharti ya kisasa. Dadi anapewa masharti na ayakubali. Alijitahidi sana kuyashikilia kwa miaka tisa. Hata akakubali kwamba wapate mtoto mmoja kufuutilia usasa. Kwa Dadi hakuyaelewa yale masharti vyema baadae yanamletea karaha na maisha yake yakavia. Ni vyema kuchunguzajambo lolote vyema kabla ya kukubali masharti.

Elimu

- Elimu ni muhimu maishani. Kutokana na mwanga wa elimu mtu husika anapata maarifa na ujuzi wa kupanga maisha yake. Kidawa alimaliza kidato cha nne na akatumia ujuzi wake kuandaa maisha. Kuna wanaume wengi waliomtaka, akawakataa na kumfuata Dadi ambaye alimkubali "Wewe nimekupa mitihani mingi, na naona umefaulu " (Uk 58)
- Kutokana na elimu duni ya Dadi, anaingiwa na shaka na kumshuku mkewe. Akaona kwamba japo hajasoma, amebaini kuwa Kidawa anamwendea kinyume. Ukweli kwamba Kidawa ni metroni na anaenda kazini usiku, na usiku, kukamzidishia Dadi fikra zake hiso Mume wake anafanya kazi ya kuuza samaki. Mja apatapo fursa ya kazi ni bora aifanye " Kuunganisha ncha nyingi za mahitaji " Msimamo wa Dadi kuhusu shughuli za Kidawa ni

finyu na umepitwa na wakati. Kutoptana na mapato ya kazi za Kidawa, anavaa vizuri na kujipamba atakavyo.

Urembo

- Mwanamke akivaa vizuri asichukuliwe kwamba ana macho ya nje. Kidawa alipenda kudumisha urembo wake. Dadi akamdhania anamvalia mwalimu mkuu. Kidawa alijimudu kwa ajili ya biashara ya uchuuzi ɿ alitembeza bidhaa zake. Hayo yote Dadi aliyelewa vibaya na vikamzidishia hofu isiyokuwa ya msingi.

Umbea na masengenyo

- Dadi alihofia minong'ono ya watu ambao walikuwa wanamsema kwa vile alisaidiana na mkewe. Jambo hilo likamnyima raha. Wanawake na wanaume walimsema kuwa alidhibitiwa na Kidawa. Jambo hilo linamwumiza mno. Walidai sio mwanamume tosha. Dadi anapozungumza na Zuhura anajishikilia ili asimpashe maneno makali akijua kuwa bibi huyo ni mmbea.

Itikadi na Utamaduni

kukuna nazi? Dadi anachukulia kuwa mwacha mila mtumwa, akasahau pia kuwa mwacha mila ni jasiri. Dadi hakuwa na huo ujasiri kutoptana na msimamo wa jamii yake

Mapenzi ya dhati

- Dadi alimpenda mno Kidawa, hata alipopewa masharti ya kisasa Pindi wakioana aliyakubali bila kufikiria kwa makini maneno hayo baada ya miaka tisa anashindwa kushikilia masharti, akajiumiza bure bilashi akitafuta ithibati.
- Kwa upande wa Kidawa naye alikuwa na mapenzi ya dhati. Wanapotembea njiani alimkemea Dadi ɿ hakutaka aangalia wanawake wengine. Anapoipamba vyema alimwuliza mumewe ikiwa amependeza. Dadi alichukulia vibaya swalii

WAHUSIKA

Dadi

- Huyu ni mchuuza samaki. Alimpenda mwanamke mmoja Kidawa kupita kiasi. Dadi alijaribu kumpata Kidawa kwa kila njia lakini hakuweza. Alikata tamaa kabisa. Kidawa alibadilisha mtazamo wake. Dadi akapewa masharti ya kisasa katika ndoa yao. Hayo masharti yanamuumiza rohoni na kumsononesha.
- Hajiamini: kutojiamini kwake kunatokana na elimu duni aliyokuwa nayo.
- Ana bidii maishani: anachuuza samaki kwa bidii hadi wamalizike.
- Hana msimamo: anayumbishwa na maneno ya watu hadi akakosa raba kabisa.

mwalimu mkuu na kupanda paipu ili kuhakikisha.

alilipanga kwa siku nyingi.

Umuhimu

Si vizuri kuzingatia tuhuma kabla ya kuhakikisha. Sio rahisi kuleta mabadiliko katika jamii.

Kidawa

Mwanamke mrembo ambaye alitaka kuolewa na wanaume wengi. Aliwakataa na kuwachuja hadi akamchagua Dadi.

Yeye alisoma hadi kidato cha nne. Alitaka mwanandoa ambaye angezingatia masharti ya kisasa ya ndoa.

Ni mzingatifu: anajua alitaka nini maishani na akazingatia matakwa yake ☺ ya ndoa ya kisasa.

Alithamini ndoa yake: ili kuiauni ndoa yake anaamua kwenda kujiuzulu.

Ni jasiri: mwacha mila ni jasiri. Hakuyumbishwa na umbeya wanajamii kama Dadi.

Umuhimu

Kidawani kielelezo cha mwanamkewakisasa ambayehatakl kushikilia mila za kizamani. Ni vyema mtu atoe msimamo wake maishani ili ujulikane bayana.

Mnunuziwa samaki. Mwenye manenoya karaha. Anakashifu samaki wa Dadi na kudhani kuwa wameoza.

Ni mmbeya: anampiga Dadi vijembe kuhusu anavyoindesha ndoa yake.

Umuhimu

Ni kiwakilishi cha wanawake wambeya wanaojingiza kwenye mambo ya watu.

Mwahmu Mkuu

Mwenye utu: anapiga simu mara moja kuita ambulensi baada Dadi kuanguka na kuumia kichwani.

Mbinu

Taharuki

Baada ya kupelekwa hospitali, Je alipona au aliaga dunia, ukizingatia kuwa aliumia vibaya kichwani. Je, Kidawa alikichukuliaje kitendo hicho cha mumewe kupanda juu ya paipu na kuchungulia ndani?.

Taswira oni

Wakati Dadi yuko juu ya baiskeli yake akiita wanunuzi.

Kuna taswira ya Kidawa akiwa amevalia viatu vipyta na kanzu tayari kwenda kazini usiku. Zipo taswira nyingine nyingi.

Aidha kuna taswira ya kile chakula cha jioni cha ndizi na samaki ambacho Dadi hakukigusa kwa vivu.

Sadfa

- Dadi alienda kuona iwapo mwalimu alikuwa kwake jioni. Alipomkosa akajihakikishia kwamba alienda kukutana na Kidawa.
- Aidha ilikuwa sadfa kuwa taa ya nje ilikuwa haiwaki na Dadi akapata mandhari mazuri ya kujificha akipanda ile paipu.

Kuchanganya ndimi

Kuna maneno ya Kiingereza yaliyotumika kama "Stop your gaze!" my dress my choice celeb, socialite n k.

Mdokezo

- Kidawa alijaribu kumhakikishia mumewe uaminifu wake na kumkumbusha ahadi zao, alipogeuka na kuona chakula hakikuguswa alikatisha usemi wake (Uk 66)
- Dadi alipokuwa akienda shuleni kumwangalia mwalimu mkuu, alijiapiza kuwa leo ni leo na hakumaliza msemo huo.
- Wakati mwalimu mkuu alipokuwa akimwasa Kidawa kuhusu kuacha kazi, mdokezo umetumika "Mtu ana kazi nanga zinapaa, sikwambii "(Uk 68)

Takriri

Neno kisasa limerudiwarudiwa kusitiza kiini cha hadithii hii "Mwanamke wa kisasa hutafuta mwanaume wa kisasa, mwenye mapenzi ya kisasa (Uk 58)

Misemo

- Nyota ya jaha (Uk 57)
- Pweleo la tamasha (Uk 56)
- Kugeuka maji kuzima moto (Uk 57)

Koja

Mapenzi ni mateso, ni utumwa ni ukandamizaji, ni udunishaji, ni ushabiki ni ugonjwa usio dawa (Uk 56)

Tashbihi

...kama anga lolote la dunia (Uk 57)

Tanakuzi

Matumiziyaneno yanayopingana. Waliosoma wasiosoma wenyewe uwezo na wasio nao (Uk 57)

NDOTO YA MASHAKA  Ali Abdullah Ali

Muhtasari

Hadithi hii inaanza kwa kusimulia uzuri wa ua la waridi na umarufu wake. Linapendeza na kunukia vizuri. Ni ua lenye haiba. Waridi linasimamia msichana ambaye Mashaka alimpenda mno. Ua lake la waridi lilikwanyuka kwanyu likachukuliwa na upopo. Hivyo ndio

Waridi wake alivyotoweka siku moja.

Mashaka alikuwa na makuzi ya mashaka kama jina lake. Alikuwa na mama mlezi Biti Kidebe, maana wazazi wake wote walifariki

Pindi alipozaliwa. Mashaka amekua katika ukata hadi kifo cha Biti

Kidete. Alikuwa wa kufanya vibarua vya kila aina. Yalikuwa makuzi ya tikit maji au tango, ya kuponea umande (Uk 57)

Mashaka aliozwa Waridi kwa kufungishwa ndoa ya mkeka. Hii ndoa, hufungwa kwa kushtukiza, pale wazazi wa binti wanapomfuma binti yao yuko kwa mwanaume. Waridi na Mashaka walikuwa wakipiga gumzo humo chumbani mwa Mashaka. Mlango ukapigwa teke na

Mzee Rubeya, akaingia akifuatana na shehe. Wakafungishwa ndoa.

Mzee Rubeya kwa kuwa ni mkwasi, aliona aibu binti yake kuozwa na mtu hohehahe. Yeye na familia yake wakakimbilia Yemeni.

Hali ya Mashaka ya ukata ilizidi. Waliishi chumba kimoja na watu tisa! Yeye mkewe na watoto saba. Mandhari hayo yalikuwa duni.

Walikaa karibu na choo ambacho hufurika mvua inaponyesha.

Mabinti walibana kwenye kitanda kidogo na wavulana walilowea kwa jirani. Mwenyewe Mashaka ni mlinzi wa ZWS  Zuia Wizi

Security.

Maisha yao yalijaa dhiki " Dhiki ilikuwa ndiyo nguo na harufu yetu.

(uk 76)Siku moja alipofika kwake hakumkuta Waridi wala watoto.

Alipofikiri vizuri akaona wimbo aliopenda kumwimbia Waridi ulikuwa na ujumbe wa kumwaga ".Nashundwa kuvumilia mie bora nirudi kwetu " (uk 77) Baada ya hapo Mashaka alibakia akiota

61

61

ndoto tu. Hali ya ya arnbaa ulimsababishia adha kadhaa;

- Kama sio ukata mke wakc angernheshirnu
- Asingemtoroka
- Angekuwa na fcdha kumfrahi%ha yeye na watoto
- Watoto wangcmpenda yeye Pia
- Na yeye angejipcnda.

Mashaka aliwaza na kuwazua akatathmini na kutafuta idadi ya

Mashaka Tandale alikoishi na kwingine duniani 'Kuna Tandale ngapi Kenya, kuna Tandale ngapi Uganda kuna akina Mashaka wangapi Afrika nzima (Uk 78)

Anashangaa kwa nini jamii za kimataifa hazitaki kuukemea mfumo huu. Mashaka alijituliza na kujiasi kuwa awe na subira. Hata hivyo hakusaidika.

Katika hali ya kimawazo na kuota baada ya karne moja, Waridi ua lake lilimrudia, akaufurahia uzuri wake na harufu. Kabla ya hapo kulikuwa na maandamano makubwa ya wanyonge.

Wasakatunge waliandamana 'Tunataka tufe! Bora tufe! Walibeba mabango na kupiga kelele zilizofika kila mahali. Kelele zao zilipenya kama radi kwa watu wa matabaka ya juu.

Maandamano yalibadilisha kila kitu. Utabaka ukaisha. Maisha polepole yakawa bora. Mashaka akawa na Waridi mkewe. Alifajirika mno. Kwa ghafla kumbe hiyo ilikuwa ndoto, Mashaka akaamka akajikuta yu pale pale katika umaskini wake.

ANWANI

Anwani ya hadithi hii ni Ndoto ya Mashaka.

maana mhusika mkuu anaitwa Mashaka. Naye alipatwa na

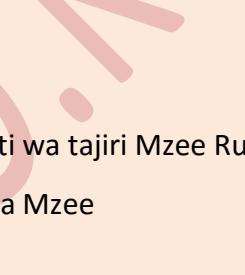
82

alifariki Mashaka alipomaliza chumba cha nane. Mashaka anaozwa binti wa tajiri Mzee Rubeya alipogundua kuwa wanapendana. Ndoa yenewe ya mashaka. Shehe na Mzee

Rubeya waliwafuata Waridi na Mashaka walipokuwa wanapiga gumzo chumbani na kuwafungisha ndoa. Ndoa hii ililet aibu kwa familia ya Rubeya na wakahamia Yemeni alikotoka. Mashaka alipata watoto saba. Ufukara ukazidi kipimo. Waliishi katika chumba kimoja kile kibovu. Shida ziliposhamiri mkewe alitoroka na watoto wake. Mara nyingi aliota ndoto ya kuwa Waridi ua lake limerudi, lakini ndoto ikiisha anajikuta yuko pweke kwa mashaka yake. Hivo kisa hiki kinasadifu kuitwa 'Ndoto ya Mashaka '

MAUDHUI

Mkosi maishani

- Mashaka alikuwa na mkosi tangu alipozaliwa. Wazazi wote walifariki akiwa mchanga. Alipata mlezi ambaye alikuwa fukara. Mashaka aliishi kwa kufanya vibarua ili kumsaidia
- Biti Kidebe mlezi wake. Alipomaliza tu chumba cha nane mama mlezi akafariki. Mashaka anaoa binti mrembo lakini kutokana na ufukara anamkimbia yeye na watoto saba. Licha ya kupigana, mkosi wa ufakara ulimwandama.

Tabaka la chini

Mwandishi anaangazia suala la utabaka. Anadhlhirisha kuwa kuna watu wengi maskini. Ingawaje wanajaribu kupigana nao bado hawajawahi kujinasua. Mwandishi anatoa tathmini pana ya chanzo cha umaskini. Anaonyesha kuwa katika mtaa wake wamo maskini wengi. Na si humo tu, kuna sehemu nyingi nyinginezo. Watu wa tabaka la chini wanakaa sehemu zisizo na mpangalio maalum wa ujenzi.

63

anawaa senemu zisizo na mpan

63

o

Chumba cha Mashaka kwa mfano kimepakana na chm cha jirani. Maji ya kuogea yanapita kanbu na chumba cha chao. Watu wanaoishi katika mandhari haya ni wenc

Mvua ikinyesha kundi Zima hili huwa mashakani Vlongozi hutangaza kuwa watu wa bondeni wahame lakini hawapewi mahala mbadala.

Watuwa tabaka la chini au wasakatonge hujitahidi kupigana na kujitoa humo lakini hawajafaulu. Pengine huandamana na kubeba mabango lakini hawafaulu na juhudu huishi patup x

Tabaka la chini hubaguliwa, Mzee Rubeya anahamia na kurudi Yemeni maana hakuweza kustahimili aibu ya binti yake kuolewa na mchochole.

Ukombozi

Wasakatonge wanaona kuwa, hali zao zinakatisha tamaa.

Wanapanga maandamano ili kujikomboa. Waliandamana huku wanapiga kelele "Tunataka tufe! Bora tufe! Walifikia kauli hii kwa sababu walichoka kusubiri. Waandamanaji wanazidisha kelele

zao, hadi wakandamizaji waliotia nta maskioni wanalazimika kusikiliza na mambo kubadilika. Utabaka ulifilia na hali mpya ikaanza. Hata hivyo kwa kuwa haya yote yalikuwa kwenye ndoto ya Mashaka ni dhahiri kwamba ukombozi halisi haujakita mizizi na kufaidisha wananchi.

Ujenzi wa jamii mpya

Mwandishi anaangazia kwamba kuna umuhimu wa kupunguza pengo la kitabaka ili kuleta usawa. Mazingira mapya yataleta matumaini kwa kina Mashaka. Hata hivyo hiyo itatokea tu wakati sauti za wachochole zitakapoweza kusikika.

Mjenzi mpya utafikiwa ikiwa wachochole watapiga moyo konde na wasilegeze juhudni zao "Katika maandamano yale walikuwa wamefura na kufuriana. Walizidi kuumuka kama vile hamira ya hasira iliyowaenea miilini (Uk 81)

Mjenzi mpya utafikiwa ikiwa Wachochole watapiga moyo konde na wasilegeze juhudni zao "Katika maandamano yale walikuwa wamefura na kufuriana

Walizidi kuumuka kama vile hamira ya hasira iliyowaenea miilini (Uk 81)

64

Muundo

- Hadithi hii ina muundo usio sahili. Kuna sehemu zilizogawanywa kwa vinyota. Kila sehemu inabeba maelezo tofauti. Sehemu ya kwanza inaeleza juu ya Waridi binadamu na waridi ua wakati huo huo. Katika msuko wa maelezo hayo ameelezea sifa za waridi ua na Waridi binadamu yaani mkcwe. Sehemu hiyo pia inakuwa kama muhtasari wa kisa kizima. Tuligandamana tukawa kitu kimoja mpaka pale dhoruba ilipotutenganisha (Uk 71).

Baada ya kitangulizi hicho msimulizi anaelezea kisa kilichokuwa kimetokea kabla ya sehemu hiyo ya kwanza, iliyotengwa kwa kinyota. Hapa anaeleza usuli wake na mikasa yote iliyomsibu. Sehemu inayofuatia kwa mtiririko mmoja, inaelezea juu ya ndoa yake ya mkeka.

Baada ya nyota (Uk 74) anaelezea maisha ya ndoa yao. Hadi sehemu inayoonyesha maisha ya ndoa. Usimulizi wa mkewe alivyomkimbia na mashaka yaliyompata unafuata.

Sehemu ya mwisho ina kitangulizi au anwani isemayo; 'Siku nyingi tena ' Sehemu hiyo inaonyesha ndoto na mawazo yake aliyokuwa nayo. Akajumuisha mashaka ya wachochole na mikakati yao ya kujikomboa ambayo mwandishi anafikiria kwamba huenda ikachukua miaka na mikaka.

WAHUSIKA

Mashaka

Kama lilivyo jina lake alikuwa na maisha ya mashaka. Ni yatima aliyelelewaa na Biti Kidebe mwenye roho nzuri lakini mnyonge. Mama mlezi wake alimsomesha hadi darasa la nane. Alipata mkasa wa kumpoteza mlezi wake baada tu ya kumaliza Shule ya msingi.

Alikuwa na bidii: alifanya vibarua vya kila namna kumkimu

Biti Kidebe.

- Ni maskini: alizaliwakatikaufukaranajuhudazakezakujitoa hazikufua dafu.
- Ana mapenzi ya dhati: aliwapenda watoto na mke wake, wanapomkimbia anasononeka.
- Mwota ndoto: mawazo yake na subira kuhusu kujinasua kutoka makucha ya ufukara yanamfanya daima aote ndoto.
- Anapata faraja sana katika ndoto lakini anapata hangaiko la akili, akiamka na kukuta ni ndoto tu.

- Ana nyota ya jaha: alibahatika kupendana na binti mkwasi na wakafungishwa ndoa. Hata hivyo familia hiyo haikuwa saidia wakaendelea kusalia katika ultima.
- Mwenye majuto: anajutia hali yake ya ufukara na kutamani angeweza kupata suluhisho la kudumu.
- Mwenye tamaa: anatamani kupata fedha ili wanawe wafurahi wampende na yeye ajipende.

Umuhimu

Kwa kupitia kwa mhusika huyu, msimulizi anadhihirisha kuwa ni vigumu kumaliza duru ya uftkara. Mzazi akiwa fukara ni rahisi mtoto awe fukara vivyo hivyo.

Anadhihirisha kuwa mapenzi hayachagui, yanaweza kuota

Ukata una misingi mipana inayotokana na mfrmo wa kimataifa.

Waridi

- Ni binti wa rnzee mkwasi Rubeya.
- Ingawa anatoka katika familia ya kitajiri, anampenda yatima maskini Mashaka. Aliolewa na Mashaka wakapata

66

Alitvtpcnda Maghaka na baba yao alipoona hivi

ndoa.

- Mstahmiilivu: alimvumilia Mashaka kwa muda rnrefu watoto saba, Mtantauka: alikata tamaa ya kuwa na maisha ya ahueni hiVY@) akaamua kutMdi kwao, Mtot: antetomka kwa mumcwe na watoto wote saba bila kuwasiliana naye tena.

- Mbinafsi: anampoka mumewe watoto wote bila kujifikiria kwamba mumcwc angckuwa mpwcke kupita kiasi.
- Msiri: hakudokezea mtu yejote kule alikokimbilia.

Umuhimu

Ametumiwa na mwandishi kudhihirisha kuwa mapenzi ni kama majani, huota mahali popote pale.

Mzee Rubeya

- Huyu ni mkwasi mwenye asili ya Yemeni. Alioa mwanamke wa Kimanyema na wakapata watoto. Ni baba yake Waridi.
- Anamfungisha bintiye ndoa ya mkeka. Hii inatokea baada ya kufahamu kwamba bintiye anamtembelea Mashaka chumbani mwake.
- Alimchukua Shehe Mwinyimvua Mansuri kakake Waridi naldi rafiki wa Mansuri. Kitendo cha bintiye kuolewa na mkata kilileta mtafaruku katika familia. Kulichukuliwa kuwa ni fedheha kuu; Mzee Rubeya akaamua kurudi Yemeni.
- Anathamini usafi wa wasichana katika ndoa ndio maana aliwafungisha ndoa kwa mkikimkiki.

Umuhimu

Ni kielelezo cha watu wa tabaka la juu ambao hawataki kuchangamana na tabaka la chini.

Mbinu

Kuna matumizi ya nyimbo

- Wimbo wa kwanza ni wimbo wa kuhimiza watu wathamani na kula aina duni ya ndizi ambayo inaweza kufaa ikipata mpishi bora. Wimbo wa pili, umenakiliwa kutoka Redio Tanzania. Huu unatumia kuonyesha kuwa Waridi alipomwimbia mumewe Mashaka alikuwa anampa kidokezo kuwa anaondoka kurejea kwa wazazi wake.

Methali

- Baada ya dhiki faraja (Uk 70)
- Apewaye ndiye aongezwaye (Uk 75)
- Kitanda usichokilalia huwajui kunguni wake (Uk 75)
- Jungu kuu halikosi ukoko (Uk 72)
- Siri ya mtungi iulize kata (Uk 75)
- Ngoja ngoja huumiza matumbo (Uk 79)
- Hakuna marefu yasiyokuwa na ncha (Uk 79)
- Kila chenye mwanzo kina mwisho (Uk 81)
- Pangu pakavu (Uk 78)
- Liwalo liwe (Uk 81)
- Iwe iwavyo (Uk 71)

Tanakali za sauti

- Kokoko iikoo (Uk 82)
- Kwa kwaa (Kwan. Uk 82)
- Puu ngwaaa (Uk 73)
- Pruuu. Pwaa (Uk 75)

Si ya sasa, si ya baadae (Uk 81)

Kinaya

Mzee Rubeya tajiri mtajika wa ukoo wa Mwinyi anamuo bintiye kwa kijana hohehahe.

Takriri

Miguuhiyo mie nitaingianayo kaburini! Eemiguu migt gani hii (Uk 72)

Jazanda

Kibuyu hakifichi mbegu (Uk 72). Mashaka anarejelea vi ambavyo siri hazifichiki.

Taswira

- Kuna taswira oni 〽 wanyonge wakiwa wamebeba maband yaliyoandikwa kwa wino uliokoleza (Uk 81)
- Kifafa cha uzazi kilimpiga dafrau akaanguka chini 〽 Pich ya mama Mashaka ya kufa ghafla.

Tashhisi

- Rangi ya urujuani ilichungulia katika nyufa (Uk 82)
- Kitanda changu cha mayowe kikapiga ukelele (Uk 82)

Tashbih

- zimepotea bilashi kama moshi (Uk 81)
- kufuriana kama unga uliomwagiwa hamira (Uk 81). .Rubaa ya watu wane ikajitoma chumbani kama askari wa Fanya Fujo Uone (Uk 73)

Sitiari

Dhiki ndiyo nguo na haruiil yetu.

Balagha

Hadi lini lakini hadi lini subira hiyo (Uk 79) Matshaka akifikiria ukata wake unavyochukua muda mreli*. Je kuna

Tandale ngapi Tanzania (Mashaka akiwaza juu ya idadi ya maskini) Kuna akina Mashaka wangapi (Uk, 78). Balagha zingine ziko Uk wa 72, 75, 76, 78, 80

Ndoto

Baada ya Waridi kumkimbia Mashaka aliota ndoto, kwarnba wanyonge waliandamana wakadai haki zao kwa nguvu, Walisubiri lakini hawakufaulu. Wakaanza tena harakati zao. Wakati huu wakawa wana hasira zaidi na wakazidisha kelele. Pia wakabeba mabango yenye ujumbe mkali zaidi.

Mabadiliko yakaanza, na wanyonge wakapata maisha bora.

Mashaka naye alikuwa mionganii mwao walioishi katika mazingira mazuri... Nilijiona nimezaliwa upya katika kizazi kipya (Uk 82)

70

70

1.8 KIDEGE □ Robert Oduri

hupenda kwenda kubalizi upemo na kuburudishwa kwa mandhar yoke. Joy na Achesa wanaonekana wakinjinari mahaba yao katik, bustani hii. Wanagaragazana katika viunga vya bustani hii, ilimrad tu wanajifurahisha. Mose naye anapendelea kutembelea bustan hiyo.

Katika bustani hii, kuna kidimbwi cha maji. Ndani yake visamaki vidogo vyenye rangi anuwai za kuvutia. Aidha, kidege ambacho kimezoea kuonekana hapo. Mose amezoea kubeb sima mfukoni mwake. Akifika katika kidimbwi hicho huvirushi visamaki sima. Wakati mwingine Mose huenda bustanini hapo n rafiki yake Shirandula. Shirandula yeche ni mzaliwa wa shamb

Shrandula anadai kuwa visamaki hivyo ni vidogo kuliko vil vilivyoko kijijini. Visamaki hivyo havifai kuvuliwa na kuliwa.

Siku moja Shirandula alimtegea Mose kitendawili. Kitendawi hicho kilitaka kujuu ni yupi bora kati ya mjenga choo na mjeng kasri. Mose aliomba siku kadhaa ili atafakari jibu la kitendawi hicho.

Katika kutafuta majibu ya kitendawili hicho, Mose anaona mideg mikubwa yenyenye midomo kama panga. Midege hiyo ilikuu imekizunguka kile kidimbwi chenye visamaki vya kuvutia. Mideg ile ilikuwa ikijadiliana namna ya kujengajamii. Ndipo ikakubaliar kuwa kujenga jamii ni kula vitu vyote ambavyo yanadhani vidogo. Midege ile ikaanza kurarua vile visamaki. Mingine ilikuu ikinyanganyana.

Mose anashindwa kuifukuza ile midege. Mara kinakuja kile kide

mikubwa. Videge vile vinashuka kwa kasi ya ajabu na kuparu macho ya midege mikubwa. Vinatia sumu fulani katika macho ye ile midege. Mara midege inaanza kutapatapa na hatimaye kukimbia na kutoweka.

Mose alikuwa anashuhudia mtifiano ule wa videge vidogo dhidi ya tmdege mikubwa. Anafurahia kuiona midege mkubwa inafukuzwa na videge vidogo. Hatimaye kitendawili kinateguliwa kwa Mose kugundua kuwa mwenye choo ndiye hunya na mwenye kasri hawezi.

ANWANI

- Anwani ya hadithi hii ni Kidege. Anwani hii inasawiri maudhui yaliyomo ndani ya hadithi hii. Kidege ni ndege mdogo ambaye anaashiria wanyonge wa tabaka la chini. Wanyonge hawa wanakandamizwa kwa kudhulumiwa na midege mikubwa ambayo inaashiria tabaka la mabwana wenye nguvu. Hadithi hii inaeleza namna videge vilivyoungana kwa wingi wao na kuifurusha midege ambayo imevamia bustani na kuanza kuvirarua visamaki vilivyokuwa kwenye kidimbwi.

DHAMIRA

- Mwandishi wa hadithi hii amedhamiria kubainisha kuwa umoja na mshikamano ndiyo nguzo imara ya mnyonge. Kama wanyonge wakishikamana, kwa umoja wao wanaweza kuondosha wavamizi wote wanaowadhulumu rasilimali na haki zao.

Maudhui

Dhuluma na Unyonyaji

Mwandishi anatumia midege mikubwa kubaini%ha suala I;

dhuluma na unyonyaji.

Videge vikubwa vinavamia bustani na kuanza kula vis vilivyokuwa katika kidimbwi.

Katika kuvizia na kunyakuwa visarnaki, midege hii inaharibl mazingira ya bustani hiyo.

Midege inajadiliana namna ya kujenga jamii. Inakubalian;

kuwa kujenga jamii ni kula kila kitu kinachoonekana kidogo kwao (Uk 92).

Hii inaashiria namna wanyonge wanavyopokonywa; rasilimali na tabaka lenye mabavu katika jamii.

Inaashiria kuwa mijadala inayofanywa na viongozi waliok(madarakani inalenga wao kujinufaisha na rasilimali za taifa Kwao, ujenzi wajamii ni kubeba rasilimali zote za taifa kw manufaa yao.

Matabaka

Hadithi hii inabainisha kuwapo kwa matabaka mawil katika jamii ambayo yako katika mapambano.

Kuna tabaka la midege mikubwa. Hii ina nguvu midomo yao ni kama mapanga.

Midege mikubwa inavamia na kutwaa vi vilivyokuwa katika kidimbwi cha bustani ya llala.

Tabaka hili la midege mikubwa linaashiria tabaka

timu, vilivyokuwa katika kidimbwi clot bustani ya llala. Tabaka hib la midege mikubwa linaashiria tabaka la -matajiri; watu wenye nguvu za k iuchumi katika Watu hawa hutumia nguvu zao kuwadhulumu wanyonge rasilimali na haki zao. Kwa upande mwengine kuna tabaka la videge vidogo ambalo linaashiria tabaka la wanyonge katika jamii. Tabaka hili la videge vidogo linaungana na kupambana dhidi yauvamizi wa midege. Hatimaye videge vinashinda na kuifukuza midege mikubwa

Umoja na Mshikamano

- Hadithi hii inabainisha kuwa nguvu ya mnyonge ni umoja na mshikamano.
- Videge vidogo vinaungana kwa wingi wao na kuamua kupambana na midege mikubwa.
- Videge vinashikamana kuparua macho ya midege mikubwa na kuyatia sumu.
- Videge vidogo vinashinda mapambano hayo na kufanikiwa kuifukuza midege mikubwa.
- Hii inaashiria kuwa wanyonge wakiungana na kushikamana wanawcza kuwaondoa wanyonyaji wa rasilimali za jamii.
- Penye umoja no mshikamano pana ushindi.
-

Muundo

- Hadithi hii imetumia muundo wa moja kwa moja.
- Kimeanza kisa cha Mose kutembelea bustani no kuwaona Joy na Achesa wakivinjari mahaba yao bustanini.
- Kisha kikafuata kisa cha urafiki wa Mose, kidege na visamaki. na mapama ambayo yamefanikiwa kuondosha midege hiyo vamizi.

Mtindo

- Hadithi hii imetumia mtindo wa masimulizi (monolojia)kwa kiasi kikubwa
- Kwa kiasi kidogo, mtindo wa mazungumzo umetumika.
- Nafsi zote tatu zimetumika ingawa nafsi ya tatu imetawala kwa kiwango kikubwa

Taharuki

- Kuna taharuki ya kujua wapi mapenzi ya Achesa na Joy yameishia. Je, baada ya bustani kuvamiwa na midege waliendelea kuvinjari eneo hilo?
- Kuna taharuki ya kujua kama Mose alifanikiwa kuonana na Shirandula na kumpatia jibu lake. Kama alimpa jibu, kuna taharuki ya kujua kama jibu hilo lilikuwa sahihi.

Tamathali za Semi

- **Tanakali Sauti**, kwa mfano: .shwii shwaa shwii shwaa shwlll.

"(Uk83)...pu!, chwiii " (Uk 84)

- **Misemo na nahau**, kwa mfano: . binadamu nao na hamsini zao.

" (Uk87)

LB

- **Taswira**, kwa mfano:

Kidege/videge ↗ huashiria watu wanyonge katika jatr, ii huashiria watu wenyewe nguvu za kiuchuthii

Midege ↗ Huashiria watu wenyewe nguvu za kiuchumio/

kiutawala wanaowanyonga wanyonge.

Visamaki ↗ huashiria rasilimali zinazoporwa na watu nguvu na mamlaka ya kiutawala.

WAHUSIKA

Mose

- Ni kijana ambaye bado ni mwanafunzi
- Amezaliwa mjini
- Ni rafiki yake Shirandula ambaye amezaliwa kijini
- Anapenda kutembelea bustani ya llala
- Anapenda kutazama visamaki kwenye kidimbwi cha bustani hiyo
- Anapenda kuvirushia visamaki hivyo sima kila anapotembelea bustani hiyo
- Anaambiwa na Shirakunda kuwa kijini kuna visami vikubwa kuliko hivyo vya mjini
- Anatamani siku moja naye afike kijini na kujiona
- Anashuhudia midege inavyovamia, kuharibu bustani na kuia visamaki vilivyokuwa kwenye kidimbwi
- Anashuhudia namna videge vidogo vinavyoung kupambana na midege mikubwa na hatimaye videge vibgo vinashinda

76

Mose anajitolea kulisha visamaki kwenye kidimbwi ambavyo vimekuja kutwaliwa na mabwana wenyewe nguvu

Shirandula

- Ni rafiki yake Mose
- Yeye amezaliwa kijini

- Ndiye alimwambia Mose kuwa kijini kuna samaki wakubwa kuliko wa mjini
- Alitega kitendawili kilichotaka kujua yupi bora kati ya mjenga choo na mjenga kasri

Umuhimu wake

- Anarejelea vijana wenye weledi wa kueleza jambo kwa mafumbo.
- Ameonesha kuwa na uelewajuu ya kuwapo rasilimali nyingi kijini kuliko mjini.

Achesa na Joy

- Hawa ni wapenzi.
- Wanafurahia mapenzi yao katika bustani.
- Wanapogaragazana bustanini, Achesa ananyewa na kidege puanii.
- Hata hivyo wao wanatazamana na kucheka kisha wanaendelea kufaidi huba lao.

UmuhimU

Ni kielelezo cha watu ambao wanaendelea na maisha bila kutilia manani juu ya kile kinachoendelea katika jamii.

TAMRINI

1. "Hanyee mwenye kasri, hunyaa mwenye Choo '

a. Bainisha muktadha wa dondoo hili

(Alama 4)

b. Fafanua sifa za wahusika wa dondoo hili

(Alama 16)

2. Fafanua maudhui manne yanayojitokeza katika hadithi hii.

(Alama 20)

1.9 Nizikeni Papa Hapa! - Ken Walibora

Muhtasari

Hii ni hadithi inayosimulia maisha ya Otii, kijana aliyekuwa na

kipaji cha kusakata kabumbu. Kij ana huyu alivuma sana wakati

akichezea katika klabu cha Bandari FC ya Mombasa.

Mchezaji huyu

anaangukia katika penzi la msichana mrembo Rehema.

Rehema ni

mrembo ambaye uzuri wake umclitikisa jij i la Mombasa.

Umaarufu wa Otii unamvutia Rehema ambaye alikuwa anatafuta

nafasi walau ya kuonana naye. Siku moj a, Otii akiwa katika ukumbi

Wa starehe anakutana na msichana huyu. Rehema anamsalitikia

kweli na kuj ikuta wawili hawa wameangukia katika penzi zito.

Mapcnzi yao yanawafanya kufikia hatua ya kufanya
ngono uzembe.

Otii anaonywa na rafLki yake ili achukue tahadhari dhidi
ya wasichana

warembo. Wengi wao huenda wakawa wamebeba
maradhi mwilini.

Otii hatilii manani onyo hilo. Kinyume chake, yeye anaj
ibu kuwa

ni halali nzi kuiia kwenye kidonda. Inamaanisha kuwa
yuko tayari

kufa ilimradi anapata raha kutoka kwa Rchcma.

Mambo yakawa si mambo, Rehema akatoweka
Mombasa pasipo

Icumjulisha Otii. Baadaye Otii akajulishwa kuwa Rehema
aljrudi

kwao Nyeli na anaumwa sana. Hatimaye anapokea
taarifa ya kzifo

cha Rehema.

Wakati Otii bado anawazia kifo cha Rchema akaj ikuta
naye hana hah

tena. Mara kuharisha, mara kukoho, vipelc mwilui na hali yake

ikadhooika sana. Baada ya kuugua kwa muda mrefu, hospitalini

wanawaambia jamaa zake wamrudishe nyumbani.

Akiwa kwake, anawasikia wanachama wa Chama cha Nyumbani

wakianza kuj adiliana taratibu za mazishi. Wanaj adiliana kusafirisha

maiti kupeleka kwao Sidindi. Otii anajikakamua na kusema,

“Nizikeni Hapa!” (Uk.97). Wanachama wanampuuza wakidai kuwa

hawawezi lukiuka mila na desturi zao.

Akiwa katika hali hiyo, Otii anakumbuka enzi zake alivyokuwa

tishio kwa timu pinzani. Anakumbuka alivyoisaidia klubu chake cha Bandari FC na timu ya Taifa ya Harambee Stars, Anakumhuka

mikono ya viongozi mashuhuri aliyokuwa akishikana wakau wa enzi zake. Hata hivyo, anaumizwa na kumbukumbu ya mchezo wa nusu fainali ya kombe la Klabu Bingwa Afiika Mashariki na Kati.

Ni mchezo arnba o uliwakutanisha Bandari FC na Yanga ya Tanzania huko CCM Kirumba Mwanza. Katika mchezo huo, Otii alivuhjika mguu baada ya kukwatuliwa na mchezaji wa Yanga. Vlongozl wa Bandari F C na wa chama cha soka nchini hawatoi msaada wowote kwa Otii. Hali hii inamlazimu Otii aamue kustaafu kucheza mpira akiwa bado na kipaji chake.

Kauli aliyoitoa Otii mara ya mwisho ilikuwa, "Nizikeni Hapa!"

Baada ya Otii kukata roho, wanachama wa Chama cha Nyumbani wanakodi magari ya kubeba maiti na waombolezaji kueleka Sidindi. Msafara wao unapoiika karibu na Mtito Andei, matatu iliyobeba mwili wa marehemu iligongwa na lori liliobeba shehena nzito. Lori hilo lilipitiliza na kuyafyondat�onda magari menginc sita yaliyobeba waombolezaji. Watu arobaini walifariki hapo hapo

na wengine kujeruhiwa vibaya.

Mwenyekiti wa Chama cha Nyumbani alinusurika bila kujueruhwa.

Katika harakati ya kuopoa maiti na majcruhi,
anakumbuka kuwa

marehemu aliagiza azikwe Mombasa. Mwenyekiti
anajuta kwa

kupuuza matakwa ya Otii. Huenda vifo hivyo
visingetokea.

ANWANI

- Anwani ya hadithi hii ni “Nizikeni Papa Hapa.”
- Anwani hii haaoana yizmi na yaliyomo katika hadithi hii.

Hlio nl Kauli ya mwisho ya Otii ambayo inaonesha
kinaya

ya kutumia gharama kubwa kusafirisha maiti.

- Otii alipovunjika mguu hakuona watu wanaoungana

kumsaldla. Si viongozi wa Bandari FC, si viongozi wa

Chama cha Soka wala serikali. Hawakujali kuokoa kipaji chake.

- Badala yake anaona watu wanachangishana fedha za

kusaiirisha maiti. Otii haoni sababu ya kutumia gharama kubwa kwenda kumzika Sidindi. Wangetumia fedha hizo kumwauin akiwa hai.

DHAMIRA

Mwandishi amedhamiria kubainisha kwamba jamii imepungukiwa na utu. Viongozi Wa soka wanashindwa kuonesha utu wa kumsaidia Otii alipovunjika mguu na kupelekea kipaji chake kipotee.

Aidha, mwandishi anaikumbusha jamii ichukue tahadhari juu ya maradhi mbalimbali ikiwemo UKIMWI.

MAUDHUI

Ukosefu wa Utu

- Mwandishi anabainisha kuwa utu umepotea katika jamii.

Otii ametoa mchango mkubwa kwa Bandari FC na timu

ya taifa Harambee. Lakini anapovunjika mguu hakuna anayej ali kipaji chake wala utu Wake. Anapoteza matumaini

ya Icuendelea kucheza mpira na hatimaye anaamua kuachana

na mchezo huo.

- Aidha, ni ukosefu Wa utu, kwa watu kuanza kujadili

mazishi ya mtu akiwa bado hai. Ni vibaya zaidi mtu huyo

akiwa anawasikia. Wanachama wa Chama cha Nyumbani

Wanakosa utu na kuanza kujadili kusafirisha maiti ya Otii,

wakati Otii bado yu hai na anawasikiliza. Matokeo yake

anawaambia wamzike pale pale na wao wakakaidi.

Mila na Desturi

Hadithi hii inabainisha kuwa watu wa Sidindi wana desturi yao ya kuzika ndugu zao nyumbani. Kifo cha Otii

kimetokea Mombasa, umball mrefu kutoka Sindindi.

Lakini

wanachama wa Sidindi wanakata shauri kusafirisha maiti Ya

Otii kinyume cha matakwa yake. Msafara wao wa kusafirisha maiti kwenda Sidindi unapata ajali ambayo inapoteza maisha ya watu arobaini na wengine kujeruhija vibaya.

Athari ya Ngono Uzembe

Mwandishi anatahadharisha kuwa matokeo ya ngono uzembe

huwa ni kupata maradhi na hata kifo. Otii anaangukia katika

penzi la Rehema, mwanamke mrembo aliyetikisa mji wa Mombasa. Katika penzi hilo anapuuza onyo analopewa na

ratiki yake. Otii anashupaza shingo na kutamka kuwa ni halali

nzi kufia kwenye kidonda. Ilimaanisha kuwa haoni shida
yeye kuiia kwenye penzi la mwanamke mrembo.

Matokeo

yake Rehema anamuambukiza maradhi ya UKIMWI.

Baada

ya Rehema kufariki, Otii naye anaugua na anafariki
akiwa

amekonda.

Uzembe wa Madereva Barabarani

Mwandishi anabainisha kuwa lcuna baadhi ya rnadereva

Wanaoendesha vyombo vyao kwa uzembe. Dereva wa

lori lililobeba shehena nzito, anaendesha kwa mwendo

wa kasi. Hii inalisababisha lori liyumbe barabarani na

kwenda kugonga matatu iliyobeba mwili wa marehemu
Otii. Kwa kuwa lori hili lilikuwa kwenye mwendo mkali,
halikuishia hapo. Liliendelea kuyafyondafyonda magari
mengine sita yaliyokuwa kwenye msafara huo. Uzembe
huu unasababisha vifo vya watu takribani arobaini na
kuacha wengine wamejeruhiwa vibaya. Madereva

wakizingatia sheria za barabarani wanaweza kuepusha vifo na vilema

vingi vinavyosababishwa na ajali za kizembe.

Umuhimu wa Kuzingatia Ushauri

Otii anashauriwa na rafiki yake achukue tahadhari juu ya wasichana warembo. Yeye anapuuza ushauri huo kwa

kudhani kwamba atakosa raha aipatayo kwa Rehema.

Ukweli ni kwamba wanawake warembo huvutia wanaume

wengi sana. Kwa hiyo kuna uwezekano baadhi ya wanawake

hawa kuwa na uhusiano wa kimapenzi na wanaume wengi.

Matokeo yake Rehema anamuambukiza ugonjwa wenye dalili za UKIMWI. Wote wawili, Rehema na Otii wanafariki

mtawalia.

MUUNDO

Hadithi hii imetumia muundo wa rej ea. Hadithi irneanza

kwa kueleza namna Otii alivyokabwa na ugonjwa.

Ndugu

zake wanaambiwa wamrej eshe nyumbani kutoka hospitalini

na jamaa hao wanaanza kushughulikia taratibu za mazishi.

Hadithi inaturej esha nyuma tena enzi za Otii akiwa mwenye

afya na msakata kabumbu mashuhuri wa Bandai FC na Harambee Stars. Baadaye hadithi inarej elea kauli ya mwisho

ya' Otii kuwa azikwe Mombasa. Hadithi inaonesha mwili wa

Otii ukipitishwa kwa maj irani zake ili uagwe na hatimaye

ukasatirishwa kwenda Sidindi kwa mazishi. Hadithi inaishia

kwa msafara wa kusafirisha maiti kupatwa na ajali mbaya.

MTINDO

- **Matumizi ya Lugha**

Utohoaji, kwa mfano, "eksirei" (Uk.99)

Lugha ya picha, kwa mfano inapotolewa picha ya urembo

wa Rehema (Uk; 100) na anapotoa picha ya

Otii alivyokonda (Uk. 99).

- **Taharuki**

- Kuna tahamki ya kutaka lcujuua nini kiliendelea baada ya

ajali kutokea kwenye msafara wa maiti. Je, kila mwili

ulizikwa pale pale au kila mwili ulisafirishwa tena kwao?

- **Tamathali za Semi**

- **Sitiari:** "...Yeye si mbwa wa kutupwa barabarani ...

(Uk.97)

- **Tashbiha:** "...alinyanyuka pale chini alipobwagika

kama gunia la chumvi ” (Uk.99), “...kichwa cha lofi

kilichokuwa kimemkodolea macho kama Simba...

(Uk. 102)

- **Tashihisi:** “...kichwa cha lori kilichokuwa

kimemkodolea

macho... ” (Uk. 102)

- **Nahau na Misemo**

“... .kata roho. . .” (Uk.96)

“... .chungulia kaburi. _ .” (Uk.99)

“... .nzi kuiia kwenye kidonda. _ .” (Uk. 100)

“... .alimshika sikio. _ .” (Uk.100)

WAHUSIKA

Otti

- Ni barobaro hcdari katika kusakata kabumbu
- Alichezea Bandari FC ya Mombasa na timu ya taifa

Harambee.

- Amefanikiwa kuisaidia Bandari FC hadi kwenye mchezo

wa nusu fainali ya mashindano ya Klabu Bingwa Afrika

Mashariki na Kati dhidi ya Yanga ya Tanzania

- Anavunjika mguu katika mechii hiyo ya nusu fainali
- Anakooaa msaada wa matibabu kutoka kwa viongozi Wa

Bandari FC na wale wa chama cha soka nchini.

- Anaamua kuachana na mchazo wa soka
- Anaangukia katika penzi la msichana mrcmbo aitwaye Rehema
- Anapuuza ushauri wa raliki yake aliyemtahadharisha awe

makini na Wasichana warembo

- Rehema anamuambukiza maradhi yenye dalili za UKIMWI
- Anaugua kwa miaka minne na kukonda sana
- Hospitali Wanawaambia jamaa zake wamrejeshe nyumbani
- Jamaa zake wanaandaa mpango wa kusafirisha maiti kwenda

Sidindi huku akiwa hai na anawasikihza

- Anawaambia Wamzike Mombasa

Umuhimu Wake

Ni kielelezo cha vijana wenye vipaji mbalimbali lakini

haviwanufaishi. Anatumika kubainisha namna viongozi wa

soka katika nchi za Kiafrika wasivyoj ali wachezaji wao pindi

Wanapopata matatizo. Aidha, mhusika huyu ni kielelezo cha `vijana wasiochukua tahadhari juu ya magonjwa ya zinaa

kwa kuendekeza ngono isiyo salama.

Rehema Wanjiru

- Ni msichana mrembo Sana.
- Amekuwa akitumia na Otii kwa muda mrefu kwa sababu ya umaarufu wake.
- Siku moja anabahatika kumuona Otii ana kwa ana na

kumsalitikia.

- Anatumia urembo wake kumnasa Otii siku hiyo.

- Anafanikiwa kuwa na uhusiano wa kimapenzi na Otii.
- Anamuambukiza ogonjwa wenyе dalili za UKIMWI.
- Anaamua kurudi kwao Nyeri bila kumuaga Otii.
- Hatimaye anafariki akiwa huko kwao.

Umuhimu Wake

- Ni kielelezo cha baadhi ya wasichana ambao wanatumia urembo wao vibaya na kujikuta wanapata maradhi yasiyotibika. Ametumiwa na mwandishi ili kuitahadarisha jamii juu ya suala la ngono uzembe.

Rafiki

- Ni rafiki yake Otii.
- Alimtahadarisha Otii awe makini katika uhusiano wake na Rehema kwa kuwa yumkini amebeba nakama.

Umuhimu Wake

- Ni kielelezo cha marafiki wanaojali wenzao. Ametumika ili kuikumbuka jamii kutilia manani ushauri.

Mwenyekiti na Wanachama

Ni Wanachama Wa Chama cha Nyumbani kwao Otii

Wanajitolea kumuuguza Otii

Wanapanga utaratibu wa mazishi Wakati Wakijua Otii
haj afana anawasikiliza

Wanapuuza ombi la Otii kutaka azikwe palepale

Wanachanga fedha za j eneza na kukodi magari ya
kusafirisha

maiti na waombolezaji

Wanapata aj ali mbaya na mionganini mwao Wanakuwa
Watu

arobaini na Wengine kujueruhija vibaya.

Umuhimu Wao

Ni kielelezo cha jamii inayoshikilia mila na desturi ya

kuzika nyumbani. Wametumika ili kuikosoa jamii inayoj
ali mtu akiwa mfu kuliko akiwa hai.

1.10 Tulipokutana Tena - Alifa Chokocho

Muhtasari

Hadithi hii inahusu uraiiki wenyе mapenzi ya dhati kati
aya Sebu

na Bogoа. Urafiki huu ulianzia utotonи katika michezo ya
watoto.

Baadaye marafiki hawa wa kushibana wakapoteana.
likaibuka

uraiiki mwингine kati ya Sebu na Kazu. Urafiki huu
unajumuisha
familia zao kabisa.

Katika hadithi hii, Sebu anapotezana na rafiki yake wa
utoto Bo goa.

Sebu anabaki na Kazu kama raiiki yake. Waj enga desturi
ya kutoka

na familia zao kwenda kujipumzisha katika "Hotel ya
Rombeko"

iliyoko jijini Seka.

Katika mazungumzo yao ya hapa na pale
wanazungumzia Suala la

ushirikina (uchawi). Mazungumzo yao yamejaa mizaha, utani na ucheshi mwangi. Baadaye Sebu anazungumzia dhana ya “kurusha”

katika uchawi. Sebu anaeleza kuwa hiyo inamaanisha kuondosha

mtu kutoka kwake kimazingaombwe na asirejee tena kwao. Sebu

anadai kuwa kuna rafiki yake wa utotoni anaitwa Bogoa ambaye

alitoroka nyumbani na hajarejea tena mpaka leo. Kwao waliamini kuwa “ame1'ushwa”. Ndipo Kazu anahoiji ili kujua huyo ni Bogoa

yupi. Yeye anamjua mtu mmoja anayeitwa Bogoa na alitoka huko

kwa kina Sebu. Kazu anaahidi kuwakutanisha.

Hatimaye, Sebu na Bogoa wakakutana tena. Baada ya wawili hawa

kukutana, Bogoa anaeleza sababu za kutoroka kwake. Anaeleza

kuwa wazazi wake walimpeleka mjini akalelewe na Bi. Sinai kwa

sababu ya umaskini uliokithiri. Bi. Sinai anamtesa kwa kumfanyisha

kazi zote za nyumbani. Bogoa alilishwa makombo ya chakula na

kutengwa asioheze na watoto wa Bi. Sinai. Ilifikia hatua Bi. Sinai akamchoma Bo goa kiganja cha rnkono kwa kijinga cha moto. Baada ya kuona mateso ni mengi ndipo aliamua kutoroka. Anasema kuwa hakurejea Uyumbani kwa kuwa alidhani wazazi wake waliamua kumuaza au kumtupa.

ANWANI

Anwani ya hadithi hii inaitwa “Tulipokutana Tena.”

Anwani hii inafungamana na maudhui yake kwa kiasi kikubwa. Hadithi inaeleza

kisa cha maraiiki Sebu na Bogoa ambaao wamepoteana tangu utotonii.

Wamerudia kukutana wakiwa Watu wazima tayari kila mmoja ana

familia yake. Kwa hiyo, hadithi hii inaonesha furaha iliyorejeaa

baada ya wawili hawa kukutana tena.

Dhamira

- Mwandishi amedhamiria kuikumbusha jamii itambue

umuhimu Wa uzazi Wa mpango. Wazazi wa Bogoa wana

Watoto kumi. Wanashindwa kuwalea hadi kuiikia hatua
ya

_ kumpeleka Bogoa aleewe kwingine.

- Aidha, mwandishi amedhamilia kuikumbusha
jamii kuwa

si vema Icuwatumikisha Watoto kazi ambazo
zinawazidia

uwezo.

MAUDHUI

Umuhimu wa Uzazi wa Mpango

- Hili ni tatizo ambalo mwandishi anabainisha
kuwa lipo katika jamii. Wazazi Wa Bogoa
wamezaa watoto kumi huku hali yao ikiwa duni

kabisa. Matokeo kushindwa kuwatimizia mahitaji yao muhimu kama chakula, mavazi na elimu.

Kutokana na hali hiyo, wazazi hawa

wanashawishika kumpeleka Bogoa mjini ambapo anajikuta anageazwa mtumwa wa nyumba. Hali hii inamj engea Bogoa chuk1 kwa wazazi Wake na hatimaye kuamua kutoroka na asirejee tena nyumbani.

Imani za Ushirikina

Mazungumzo ya Sebu na Kazu wakiwa katika Hoteli ya

Rombeko yanaonyesha kuwapo kwa Imani Za kishirikina katika jamii. Katika mazungumzo yao inaaminika kuwa kwa Wamate, ndiko yaliko makao makuu ya machawi.

Wanadai

kuwa Wamate huruka angani kama ndege na Wanaweza kumuondosha mtu atoke kwake na kuhamia nchi nyingine na asirejee tena kwao. Sebu anakuja na mtazamo mwingme juu ya uchawi. Yeye anaona kuwa uchawi unafaa kuitwa sayansi fiche. Sayansi ambayo haithibitishwi hadharani.

Ukatili kwa Watoto

Suala la ukatili kwa watoto linafafanuliwa kupitia
mhusika

Bi. Sinai. Bi. Sinai ni katili kwa kumgeuza Bogoa mtumwa

wa nyumba yake. Anamrundikia kazi zote za nyumbani.

Bogoa anatumikishwa kumenya Vitunguu, kukuna nazi,
kupara na kutoa utumbo sarnaki, kukata shinyango za

nyama n.k. Si hivyo tu, Bogoa pia alitakiwa kuamka
alfajiri

na kuchoma maandazi. Aidha, Bi. Sinai anadhihirisha
tena

ukatili wake kwa kumchoma Bogoa kiganja cha mkono

wake. Hii ni baada ya Bogoa kupitiwa na usingizi wakati

akichoma maandazi hayo na kuyaunguza. Vilevile, Bi.

Sinai anaonesha ukatili kwa kumnyima Bogoa chakula
na

anaamua' kumpa makombo tu. Bogoa hakumhusiwa
kulia

chakula kwenye bakuli wala sahani. Yeye alilia
makombo

yake kwenye vyungu.

Nafasi ya Wazazi katika Malezi

Wazazi wa Bogoa wanaonekana kukimbia wajibu wao

Kama walezi wa watoto. Pamoja na hali ngumu ya
maisha waliyokuwa nayo, hawakupaswa kumtoa Bogoa
alelewe na mtu baki wakati wao bado wako hai. Kama
wazazi

walipaswa kupambana kwa namna yoyote ile ili mtoto
akue

katika hali njema. Matokeo yake, wanamsababishia
Bogoa

ageuke mtumwa wa nyumba ya Bi. Sinai na kuwaehukia

Wazazi wake.

Muundo

Hadithi hii imetumia muundo Wa moja kwa moja.

Imeanza

kwa kisa cha urafiki kati ya Sebu na Kazu. Urafiki wao

unawarejesha katika kisa cha Bogoa ambaye ni rafiki
yake

Sebu utotoni kupotea. Kazu anawakutanisha Bogoa na

Sebu. Bogoa anasimulia sababu za yeye kutoroka na furaha

na Amani inarej ea marafiki hawa wanapokutana.

Mtindo

- **Mtindo** uliotumika ni wa masimulizi kwa kiasi kikubwa ingawa kuna mazungumzo ya wawili kujibizana kwa kiasi kidogo.

Taharuki: Kuna taharuki ya kujua nini kiliendelea baada ya

Sebu kuonana na Bogoa. Je, Bogoa alirudi nyumbani japo

kuwaona ndugu zake? '

Matumizi ya Lugha

- Kuchanganya ndimi, kwa mfano "...soda water..."

(Uk.104), "...u-sagacity..." (Uk.105)

- Lugha ya pieha: Sebu anasimulia maelezo yanayotoa picha ya namna Kazu anavyoeheka (Uk. 105)

Tamathali za Semi

- **Tashihisi:** “...mbavu zilimtafuna...” (Uk.10-4),
“...vicheko vilivyovuma na kuparamia kuta...”
(Uk. 107)
- **Nahau na Misemo:** “...kutoa dukuduku lake...”
(Uk.114), ‘...kunieharua...’ (Uk. 104)

Kinaya

Bogoa anapelekwa mjini akiambiwa kuwa atakula chakula kizuri na kupelekwa shule. Matokeo yake analishwa makombo na kutumikishwa kazi za nyumbam kiasi kwamba anashindwa hata kwenda shule.

Taswira mnuso

...moshi jikoni uiikuwa...kuwingia 11113111 na
1<“a°ha hamfu

tamtamu za vyakula...” (Uk. 113)

Chuku

“...kicheko chenye nguvu ya kutosha kusafiri robo ya
dunia...” (Uk.105)

WAHUSIKA

Sebu

- Ni rafiki yake Bogoa tangu utotoni.
- Ni mume wa Tunu.
- Ana mapenzi ya dhati kwa Bogoa.
- Ana mtazamo kuwa uchawi ni sayansi fiche.
- Ni raiiki yake Kazu.
- Ana mapenzi ya dhati kwa mke wake Tunu.
Huambatana naye mara kwa mara.
- Amebahatika kulelewa na Wazazi wenyewe uwezo
wa kumtimizia mahitaji yake muhimu ikiwemo
kupata elimu.

Umuhimu wake

Ni kielelezo cha watu wenyewe kuthamini maraiiki kwa
dhati,

Aidha, ametumika kama kielelezo cha baba mwema
kwenye

ndoa kwa kuwa anaambatana na mke wake anapotoka
nje na

marafiki zake.

Bogoa

- Ni raiiki yake Sebu
- Amezaliwa katika familia fukara
- Ni kitindamimba katika familia ya watoto kumi
- Wazazi wake wanashindwa kumlea na kumpeleka alelewe kwingine
- Anapelekwa kulelcwa kwa Bi.Sinai
- Anatumikishwa kazi zote za nyumbani
- Anapewa makombo ya chakula
- Anachomwa kiganja cha mkcno na Bi. Sinai kwa kuwa ameunguza maandazi
- Anaamua kutoroka kwenda kusikojulikana
- Anakutana na rafiki yake Sebu katika umri wa utu uzima

Umuhimu Wake

Ni kielelezo cha watoto wanaotumikishwa katika jamii.

Mwandishi amemtumia ili kuikosoa jamii juu ya vitende vya ukatili kwa watoto.

Bi. Sinai

- Ni bibi mwenye mji alikcpelekwa Bogoa
- Ni mwanamke katili asiye na humma
- Anamtumikisha Bogoa kazi zote za nyumbani

- Anampa Bcgoa makombc ya chakula
- Anambagua Bcgoa asicheze na watoto wakc
- Anamchcma Bcgoa kiganja kwa kijinga cha moto
- Anamnyima Bogoa fursa ya kwenda shulclli
- Ni mnafiki. Wazazi Wa Bogoa Walipokuja kumuoana
- aliwaambia, anaendelea vizuri huku akimzuia Bogoa asiongee na Wazazi wake.

Umuhimu Wake

- Ni kielelezo cha watu wanaofanya vtcndo via ukatili kwa watoto kwa kuwageuza watumwa. Aidha, ametumiwa kama

kielelezo cha wale wanaowanyanyasa wafanyakazi wa ndani.

Kazu

- ✓ Ni rafiki wa Sebu na Bogoa
- ✓ Ana uwezo wa kubadili hisia zake ghafla kwa kutcgcmc
- ✓ hali iliyopo.
- ✓ Ni mcheshi na mwenye fhraha wakati mwiningi
- ✓ Anawakutanisha Sebu na Bogoa
- ✓ Ni mume wa Bi.Temu

- ✓ Anaonesha mapenzi ya dhati kwa mkewe kwa kim
- ✓ anaambatana naye wanapotoka nje na maraiiki zake

Umuhimu Wake

Ni kielelezo cha maraiiki wanaojali hisia za wenzao utu kwa watu. Amctumika kama kiunganishi cha inaraii waliopoteana tangu utotoni.

Tunu, Bi. Temu na Bi. Sakina

- ✓ Tunu ni mke wa Sebu
- ✓ Bi. Temu ni mke wa Kazu
- ✓ Bi. Sakina ni mke wa Bogoa
- ✓ Wanaambatana na waume zao kila wanapotoka nje
- ✓ Wanaonesha heshima na upendo kwa waume zao

Umuhimu Wao

Wametumika kuonesha kuwa ndoa ni asasi ya furaha, upendo

na amani. Hawa wanabeba hisia za mioyo ya waume zao.

1.11 Mwalimu Mstaafu - Dumu Kayanda

Muhtasari

Hii ni hadithi inayofafanua utu na busara za mwalimu mstaafu anayejulikana kama Mwalimu Mosi. Hadithi hii inaeleza namna mwalimu huyu alivyokuwa bora katika malezi ya wanafunzi wake.

Mwalimu huyu alitumia kila nj ia kuhakikisha wanafunzi wake wanapata elimu bora. Wapo waliokuja kuwa madaktari, mawaziri, wahandisi, wahasibu n.k.

Siku ya sherehe yake ya kustaafu walikuja wageni mbalimbali wakiwemo wanafunzi wake wa zamani na wale wa sasa. Uwanja wa shule ulifurika umati wa watu. Zilitolewa hotuba mbalimbali ambazo zote zilikuwa za kumsilia tu. Mwalimu Mosi alipopewa wafasi ya kuhutubia alimuomba mfawidhi wa sherehe hiyo atoe nafasi kwa mtu ambaye anaweza kutoa hotuba ya kukosoa utumishi wake.

Ghafla akatokea mtu mmoj a anayeitwa J airo. Huyu ni mwanafunzi wake wa zamani ambaye dunia imempa kisogo. Yeye alipopewa nafasi ya kuhutubia, alimlaumu mwalimu Mosi kwamba ndiye kamsababishia maisha yake kuwa mabaya. Yeye alipoteza muda wake kwa kumhakikishia kuwa akisoma kwa bidii atafaulu. Bora

angewambia mapema, akaacha shule ili afanye kazi zingine kama vile kuiba. Huenda angekuwa sasa na maisha mazuri.

Mwalimu Mosi aliamua kupeleka zawadi alizopata Siku hiyo kwa Jairo. Kesho yake Jairo aliamkia nyumbani kwa mwalimu Mosi kumgombeza. Alilalamika kuwa kitendo cha mwalimu kupeleka

zawadi kwake kimemdhalilisha. Ndipo Jairo naye akaamua kuwatoa mke wake na wanawe, wawe zawadi kwa mwalimu Mosi.

Mke wa Jairo na mke wa mwalimu Mosi wanaishi kwa furaha na upendo kama mama na binti yake. Na wa watoto wanamuita mwalimu babu na mke wa Mosi bibi. Baadaye Jairo anaambiwa kuwa binti yake mmoja ameolewa na mwalimu Mosi na wametorokea mjini. Anakurupuka na upanga kwenda kwa mwalimu Mosi.

Anapothibitisha kuwa aliyoambiwa si kweli anakimbilia mtoni kujitosa aiie mbali. Wanakijiji wanashinda wakihangaika kumzuia asijiue.

ANWANI

Hadithi hii ina anwani ijulikanayo kama "Mwalimu Mstaifu". Kwa hakika anwani hii imefungamana na maudhui yaliyomo ndani yake. Anwani hii inamrej elea

mwalimu Mosi ambaye ni mwalimu mstaafu. Maudhui yaliyomo katika hadithi hii yamejengwa katika matukio yanayomhusisha mwalimu huyu.

Dhamira

Mwandishi amedhamiria kuonesha umuhimu wa utu na busara kuititia mwalimu Mosi. Aidha, amedhamiria kuonesha kuwa ulevi wa pombe kupindukia husababisha madhara mengi kama inavyoonekana kwa Jairo.

MAUDHUI

Utu na Busara

Mwalimu Mosi anaonesha utu na busara ya hali ya juu. Kwanza, utu wake unajidhihirisha kwa namna alivyojitoa kuwafundisha, kuwatunza na kuwalea watoto wa watu akiwa kama mwalimu. Pili, anaonesha utu, kwa kumpa Jairo zawadi zote alizopewa kwenye sherehe. Tatú, anaonesha utu kwa kukubali kumtunza mke wa Jairo na kusomesha watoto wake.

Athari za Ulevi

Ulevi wa Jairo unaleta madhara makubwa kwake yeze mwenywewe na familia yake. Ulevi wa kupindukia

unamfanya awe nusu mwendawazimu. Anasema akilewa anafurahia kutembea bila viatu na hata akijikwaa hahisi maumivu.

Athari zake ni kwamba Jairo anashindwa kuitunza familia yake. Mke wa Jairo na wanae wanashinda katika bughudha za hapa na pale. Aidha, anashindwa kuwalea, na kwenda kumtwisha mzigo mwalimu Mosi.

Mwanamke kama Chumbo Duni

Mwandishi anadhihirisha hivyo kwa kutumia mke wa

Jairo. Mke wa Jairo anatii kila amri ya mume wake. Hata alipopelekwa kwa mwalimu Mosi kama zawadi, 'mwanimke huyu anatii amri hiyo. Katika hadithi hii mke wa Jairo anasema:

"...ni amri ya mume

wangu. Ndivyo

nilivyolelewa na

kufundishwa. Sharti

nimtii mume wahgu.

Mume ni mume tu hata

akiwa gumegume.. .

(Uk. 127)

Fitina na Uchonganishi

Jairo anaambiwa maneno ya uongo kuwa binti yake ambaye tu kwanza alikuwa anachipukia ameolewa na mwalimu Mosi.

Baada ya kuambiwa hivyo, anakurupuka na kukimbilia kwa mwalimu Mosi. Alipoika kwa mwalimu na kukuta ukweli kuwa mwanaye yuko shule ya bweni anakolipiwa ada, Jairo aliomba radhi na kuelekea mtoni ajitose majini na kufia mbali.

Migogoro

Kuna mgogoro kati ya Jairo na mwalimu Mosi. Mgogoro huu umechangiwa na kitendo cha mwalimu Mosi kuamua kupeleka kwa Jairo zawadi zote alizopata kwenye sherehe yake ya kustaafu.

Kuna mgogoro binafsi. Huu unamhusu Jairo ambaye baada ya kugundua makosa aliyoyafanya, anajuta na kuamua kujiuia. Wanakijiji wanashinda wakihangaika kumzuia asijitose majini na kufia mbali.

MUUNDO

Hadithi hii imetumia muundo wa moja kwa moja.

Hadithi imeanza kwa kueleza sifa za mwalimu Mosi na sherehe ya kustaaifu kwake. Kisha ikafilatia habari ya Jairo na mwalimu Mosi kugawiana zawadi na mgogoro baina ya wawili hawa.

Mwishi Jairo anajutia makosa yake na hatimaye kukimbilia mtoni ajiue.

MTINDO

Mtindo wa masimulizi (monolojia) umetumika kwa kiasi kikubwa ingawa kuna baadhi ya sehemu kuna majibzano ya wahusika.

Nafsi ya tatu imetumika kwa kiasi kikubwa ingawa kuna matumizi pia ya nafsi zingine kwa kiwango fulani.

Taharuki

- Kuna taharuki ya kujua kama watoto wengine wa Jairo walipelekwa shule. Kwa sababu anayeelezwa kuwa yuko shule ni binti mmoja tu aliyekwisha balehe. '

• Kuna tahaaruki ya kujua kama Wallakijiji Wflifanikiwa kumdhibiti J airo asijiue. Kama walifaniklwa basi kuna haja tena ya kujua kama alirudi lcuchukua mke na watoto wake.

Tamathali za Semi

Tashbiha: “.._kiuno kimechukua umbo la duara kama la nyigu. _ .” (Uk. 129)

“_._wa1ipokezana hotuba hiyo kama hirizi_ _.”

(Uk.125) _

“_._.kichwa chake chenye upara kiling’ara kama sufuria mpya. _ .” (Uk. 122)

Nahau na Misemo

- “_._a1iopewa kisogo na dunia. _ .” (Uk. 121)

“...kupaka mafuta kwa mgongo wa chupa.._” (Uk.126)

“_.kumezea mate_.” (Uk.121)

“...kufa kikondoo. _ .” (Uk. 126)

WAHUSIKA

Mwalimu Mosi

- Ni mwalimu mstaafu.
- Alijkwamua kutoka katika maisha ya ufukara hadi akafika chuo cha ualimu.
- Amefundisha na kulea wanafunzi kwa miaka zaidi ya thelathini na mitano.
- Ni mwalimu mwenye utu na busara
- Anatumia busara kutoa fursa kwa watu wa matabaka yote na kuhutubia katika sherehe yake ya kustaafu kazi.
- Anakubali kutoa zawadi zake kwa Jairo.
- Anapokea na kumtunza mke na watoto wa Jairo.
- Yuko tayari kukosolewa.

Umuhimu wake

Ni kielelezo cha utu, busara na maadili kwa walimu.

Ametumika ili awe kioo cha jamii kuakisi matendo yao.

Jairo

- ✓ Alikuwa mwanafunzi wa mwalimu Mosi
- ✓ Hakufanikiwa kufaulu mitihani na kuendelea katika shule ya upili
- ✓ Ni mlevi wa kupindukia

- ✓ Anaishi maisha ya dhiki Sana; hana hata viatu vya kuvaan
- ✓ Ana mke na watoto watatu
- ✓ Ameshindwa kutunza familia yake
- ✓ Alipewa nafasi ya kuhutubia kwenye sherehe ya kustaafu mwalimu Mosi
- ✓ Anamlamu mwalimu Mosi kuwa ndiye chanzo cha ufukara wake
- ✓ Anadai kuwa mwalimu mosi hakumwambia mapema kuwa Jairo hana akili ya kufaulu mtihani.
- ✓ Anapewa zawadi zote za mwalimu Mosi.
- ✓ Anaamua na yeYe kutoa zawadi ya mke na watoto wake kwa mwalimu Mosi.
- ✓ Anapewa habari kuwa mwalimu Mosi amemuoa binti yake.
- ✓ Anakurupuka na upanga kwenda kwa mwalimu Mosi amkatekate.
- ✓ Anagundua kuwa ameambiwa habarl za uongo
- ✓ Uraibu wa pombe uliharibu akili Zake.

Umuhimu Wake

Ametumika kufafanua athari za ulevi wa pombe kupindukia-

Matendo ya Jairo yanaelekea kuwa ya wendawazimu kwa sababu ya ulevi uliokithiri.

Sara

- Ni mke wa mwalimu Mosi
- Ni mwanamke mwenye nasaba ya utu na upendo
- Anaishi na mwalimu Mosi kwa upendo na Amani
- Anamkaribisha nike na watoto wa Jairo kwa moyo wa
- huruma na upendo
- Anaishi nao kwa raha na upendo
- Anashirikiana na mke wa Jairo katika kazi za nyumbani na kondeni kwa upendo
- Anamtunza mumewe alipougu saratani kwa upendo

Umuhimu Wake

- ° Ni kielelezo cha wanawake wenye upendo na wanaojali utu wa mtu. Ametumiwa na mwandishi ili kuielimisha jamii iweze kutoa msaada kwa watu wenye shida.

Mke na Watoto wa Jairo

- ° Hii ni familia ya Jairo
- ° Wameonja adha nyingi za maisha kutoka kwa Jairo
- » Mke wa Jairo hutii kila amri ya mume wake

- » Familia hii imetolewa zawadi kwa mwalimu Mosi na Jairo mwenyewe
- » Alikuwa tayari kuwa mke wa pili au kij akazi wa mwalimu Mosi
- » Anaishi kwa upendo na amani kwa mwalimu Mosi
- Anajituma katika kusaidiana kazi na mke wa mwalimu Mosi

Umuhimu Wao

Ni kielelezo cha familia zinazoteseka kwa sababu baba ameathiriwa na ulevi wa pombe.

TAMRINI

1. “U1evi wa kupindukia ni tatizo kubwa katika nchi zinazoendelea”. Thibitisha ukweli huu kwa kurej elea hadithi
hii. (Alama 20)

2. “...a1ipoteza muda wangu bure shulen kwa kuniambia kila

uchao kwamba nitaimarika. Nitaimarika vipi na
mwenyewe

zumbukuku sijui ngoma ipo wapi?"

a. Eleza muktadha wa dondoo hili

(Alama 4)

b. Taja na ufanue sifa nne za mhusika wa dondoo

hili. (Alama 8)

c. Eleza dhamira ya mhusika wa dondoo hili

(Alama 4)

d. Taja mbinu mbili zilizotumika katika dondoo hili

(Alama 4)

1.12 Mtihani wa Maisha - Eunice Kimaliro

Muhtasari

Hadithi hii inamhusu kij ana Samueli. Huyu ni mhitimu wa Shule

ya upili ya Busukalala. Kij ana hakuwahi kukosa kuhudhuria shule.

Hata hivyo, mwalimu wake mkuu hakuwahi kuamini kama kij ana

huyu anaweza kufaulu mtihani.

Baada ya matokeo ya mtihani kutoka, Samueli anayafuata ofisini

kwa mwalimu mkuu. Anapoiika huko mwalimu mkuu anamrushia

karatasi kama mbwa. Samueli anayachukua na kuondoka ofsisni.

Nj iani anakutana na wanafunzi aliowaacha shulenii.
Wanamuomba

awaambie matokeo yake. Anawakwepa na kuingia chooni. Huko

anatazama matokeo yake na kuona kuwa amefeli
mtihani vibaya.

fxnapotika nyumbani anaamua kutomwambia mtu
yejote. Wazazi

wake wanapomuu1iza anawajibu kuwa mwalimu mkuu
amekataa

kumpa matokeo kwa kuwa hajalipa ada. Kesho yake,
baba yake

anaamkia shuleni kwenda kushauriana na mwalimu
mkuu.

Huku nyuma, Samueli anaamua kwenda kujitosa
kwenye bwawa

la maji ili afe. Kwa bahatinzuri anaokolewa na mpita
njia. Baba

yake anapokuja anaamuru wanakijiji wamuache afe kwa
sababu

hana faida yoyote. Si hivyo tu, anampatia kamba
ajinyonge kama

anaogopa maji. Mama yake Samueli anatokea na
kumchukua huku

akimtia moyo kuwa, kufeli mtihani wa shule siyo kufeli maisha.

ANWANI

“Mtihani wa Maisha” ndiyo anwani ya hadithi hii.

Anwani hii inasawiri maudhui ya hadithi hii kwa kiwango kikubwa. Maudhui

yaliyosheheni humu yamekuwa mtihani mkubwa katika maisha

ya kijana Samueli. Amefikia hatua ya kukosa stahimili na kuamua

kujitosa bwawani aondokane na mtihanii huu unaomkaba. Hata

hivyo, anaokolewa na mpita njia. Mama yake anamwambia kuwa

ingawa amefeli mtihani wa shule, asikate tamaa bado ana mtihani

wa maisha ambao anaweza kauufaulu.

Dhamira

Mwandishi amedhamiria kuwakanya vij ana kutokata tamaa

pindi, wanapokutana na mitihani ya maisha. Mlango mmoja

ukifungwa, hangaika kutafuta mlango mwagine wa kutokea.

MAUDHUI

Kukata Tamaa ya Maisha

Baada ya Samueli kufeli mtihani wa kuhitimu shule ya upili

anakata tamaa ya maisha. Anaona kila mtu anamlaumu.

Anashindwa kujua maisha yake yatakuwaje.

Anashindwa

kuelewa tumaini walilokuwa nalo wazazi wake juu yake

litakuwaj e. Anashindwa kuelewa mpenzi wake Nina

atamuelezaj e. Hakuona kama kuna njia nyingine ya

mafanikio iliyobaki machoni pake. Njia pekee aliyoona

kwamba ingeweza kumsaidia ni kujiua. Alikata shauri
kujiua kwa kuamua kujitosa katika bwawa. Kwa bahati
nzuri anaokolewa na mpita njia.

Mapenzi ya Wazazi kwa Mtoto

Wazazi wa Samueli wanaonesha mapenzi yao kwa
Samueli

kwa kuamua kuuza ng'ombe ili mtoto apate elimu.
Mapenzi

ya dhati ya mama kwa mwanaye yanajidhihirisha baada

ya Samueli kufeli mtihani wa shule. Ingawa Samueli
amekata tamaa ya maisha, mama anajitokeza na
kuonesha

upendoa wa dhati kwa mwanaye. Mama alipomkuta
Samueli

anataka kujiua anamshika mkono na kummdisha
nyumbani.

Anamueleza kuwa mtihani aliquoshindwa siyo wa maisha
bali ni wa shule tu.

Kwa upande mwagine, baba yake Samueli anapoteza

mapenzi yake kwa mwanaye mara baada ya kijaaa huyo
kufeli mtihani Wa shule. Yeye anapokuta Samuell kakata

shauri la kujiua, anawaambia watu wamuache afe kwa
kuwa hana thamani. Kwake, ng'ombe na mall
zillizopotea

kumsomesha Samueli zina thamani kuliko maisha yake.

Upendo wa Majirani

Wanakijiji wana ushirikiano na upendo wa dhati.

Wanakusanyika haraka walipoona Samueli kijana wa
jirani yao anataka kujiua. Wao wanathamini uhai na
maisha ya mtu. Wanachukulia kuwa janga la mmoja ni
janga lao pia.

Umbea na Majungu

Haya yamedhihirika lcupitia wanafilnzi wenzake na

Samueli. Hawa walimfuata Samueli na kumzunguka

kumsaili awaambie matokeo yake. Kuona hivyo, Samueli

anawakwepa na kuingia chooni huku akisema:

“...mahambe hawa kama

mwalimu wao mkuu.

Wadaku na wambea hawa.

Chakubimbi wenye tabia

za kumbikumbi . . . ”

(Uk.134).

MUUNDO

Muundo uliotumika katika hadithi hii ni muundo wa moja kwa moja. Hadithi imeanza kwa kueleza wasiwasi wa Samueli akiwa kwenye foleni ya kuchukua matokeo yake.

Inaendelea kueleza Samueli alivyopokea matokeo yake na hatimaye kufikia hatua ya kujiua na baadaye kuokolewa.

MTINDO

- ✓ Umetumika mtindo wa masimulizi (monolojia) kwa kiasi kikubwa ingawa kuna baadhi ya sehernu kuna rriajibizano ya wahuska.

- ✓ Nafsi ḥfa'tatu imetumika kwa sehemu kubwa ingawa kuna Matumizi pia ya nafsi zingine.
  - ✓ Aidha, kuna mtindo wa mhusika kujisemea kimoyomoyo
- (Taz. Uk. 132,135,136 n.k)

Kinaya

- ✓ Kuna kinaya ya Samuelsi kupoteza miaka minne ya kwenda Shuleni bila mafanikio.
- ✓ Samuelsi amemdanganya baba yake atembee kilomita sita kufuata matokeo shuleni ilhali alipewa matokeo yake.

Taharuki

- ✓ Kuna taharuki ya kujua nini hatima ya maisha ya Samuelsi baada ya jaribio lake la kujua kushindwa. Je, alifanikiwa kufaulu mtihani wa maisha? 3
- ✓ Kuna taharuki ya kujua kama Samuelsi aliendelea kuwa na mpenzi Wake Nina au la!

Tamathali za Semi

Chuku: "...mtutu wa moyo ulikaribia kupasua kidari "

(Uk.131)

Tashbiha: "...waliotoka wamenywea kama ku/cu walioroa majiya mvua..." (Uk.13)

Tashihisi: "...wingu la nzi wa kyani na samawati waliokula wakashiba linampgkea kwa vilili (Uk.134), "...anasikia uvundo na nyimbo za tacrab alizoimbiwa na nzi wa kyanza samawati..." (Uk.13 7).

Methali

_ .Mali bila daftari hypotea bila habari. . ." (Uk. 133)

" . .mwana hutazama, kisogo cha nina. . ." (Uk. 140)

Nahau na Misemo

Moyo wa bua (Uk. 132)

Bahati ya mtende (Uk.132)

WAHUSIKA

Samueli

Ni mhitimu wa shule ya upili ya Busukalala

Anatembea umbali wa kilometra 6 kwenda na kLu'udi shulenii.

Amesoma shulenii hapo kwa miaka minne

Ameefeli mtihani wa kuhitimu elimu ya upili

Anakumbwa na mgogoro nafsi ni mwake kuhusu namna
ya

kuupokea ukweli wa matokeo yake

Anashindwa kuwaeleza wazazi wake matokeo yake
mabaya

Alijikweza kwa mpenzi wake Nina kuwa yeye ni bingwa
wa masomo

Anaamua kujiua kwa kujitosa kwenye bwawa la maji.

Anaokolewa na mpita njia

Baba yake anamgombeza na kuona hafai

Mama yake anamtia moyo kwa kumwambia kuwa
hajafeli

mitihani wa maisha

Umuhimu Wake

Ni kielelezo cha vijana wanaokata tamaa wanapofeli

mitihani yao ya shule. Ametumiwa ili kuwakumbusha vijana

wanapofeli mitihani yao wasikate tamaa. Bado wana nafasi

ya kurekebisha kasoro na kushinda mtihani wa maisha
kabisa.

Mwalimu Mkuu

Ni mwalimu mkuu wa shule ya Busukalala.

Haj awahi kumuamini Samueli hata siku moj a kama
anaweza

kufaulu mtihani.

Hakuamini hata kama amelipa ada, mpaka
alipojiridhisha

kwa kuangalia nyaraka.

Anaonesha dharau kwa Samuel kwa kumrushia karatasi

kama mbwa.

Hakumpa ushauri wowote Samueli ambao ungemsaidia
kupokea matokeo yake kwa chanya.

Umuhimu Wake

Ni kielelezo cha Walimu wanaodhani kuwa wanafunzi

wanaofeli mitihani ya darasani hawana akili. Yeye kama
mwalimu alitakiwa kumshauri mwanafunzi wake ili

ayapokee matokeo yake kwa namna ambayo
isingemkatisha

tamaa.

Wazazi wa Samueli

- ✓ Ni wazazi wake Samuel
- ✓ Wanao mabinti wawili Bilha na Mwajuma
- ✓ Wanajinyima kwa kusomesha watoto wao
- ✓ Hata hivyo macho na matumaini ya baba yako
kwa Samueli kwa sababu ni mtoto pekee wa
kiume.
- ✓ Baba anaamini kuwa watoto wa kike
wakishaolewa ni vigumu kumsaidia.
- ✓ Baba anamgombeza Samueli kwa kufeli mtihani
wa shule, anaona kuwa hana thamani tena.
- ✓ Kwa upande wa mama, anaonesha mapenzi ya
dhati kwa mwanaye hata kama amcfeli mt1han1
wa shulc.

Umuhimu Wao

- ✓ Ni kielelezo cha wazazi wanaokubali kujitoa
kuwasomesha wanao. Baba Samueli anatumika
kuonesha kuwa baadhi ya watu Wanadhani
kufeli mtihani Wa shule ndiko kufeli maisha. Kwa
upande mwininge mama Samwel amctumika

kuonesha kuwa mapenzi kwa mama hayakomi asilani.

Bilha na Mwajuma

- ✓ Hawa ni dada zake Samueli
- ✓ Bilha anasoma katika Chuc Kikuu cha Kenyatta
- ✓ Mwajuma ansoma katika Chuo cha Ualimu Ercgi,
- ✓ Wote walifafulu mitihani yao ya upili

Umuhimu Wao

Wametumika kuonesha kuwa hata watoto wa kike

Wanaweza kufaulu mitihani na kuwasaidia wazazi.

TAMRINI

1. “Mwana hutazama, kisogo cha nina.”

- a) Eleza muktadha wa dondoc hili (Alama 4)
- b) Taja na ufanue sifa za wahusika wa dcndoo _ hili
(Alama 8)

- c) Fafafahua mbinu une za kifani ulizobaini katika
hadithi hii. (Alama 8)

1.13 MKUBWA - Ali Mwalimu Rashid

Muhtasari

Hadithi hii inarejelea namna viongozi Wakubwa serikalini

wanavyotumia nafasi zao katika kufanya biashara ya dawa za

kulevyta. Kuna baadhi ya Watu huwania nafasi za uongozi ili

wapate paspoti ya kidiplomasia ambayo inawaengua Wasikaguliwe

katika viwanja vyatya ndege na bandarini. Katika hadithi hii Mkubwa

anawaka tamaa ya utajiri mara baada ya kuambwa kuwa biashara

ya dawa za kulevyta ndiyo yenye utajiri.

Mkubwa anaamua kuuza shamba la urithi na kuamua kuwania

uongozi wa Mchafukoge. Anawatumia Mkumbukwa na Kibwebwe

katika kutafuta uongozi. Mwandishi anaonesha namna mchakato

wa kupata viongozi ulivyoghubikwa na vitendo vyarushwa. Watu

wanapewa kanga, chumvi, sukali, ubwabwa, pilau n.k ili Wamchague

Mkubwa.

Mkubwa anafanikiwa kushinda ndani ya chama na katika uchaguzi

mkuu. Hatimaye anapata ile paspoti ya kidiplomasia. Anaitumia

kwa kuitisha mizigo yake ya dawa za kulevyaa bila kukaguliwa

katika viwanja vyatya ndege au bandarini. Baadaye anamshirikisha

Mkumbukwa katika biashara hiyo. Kwa hiyo, Mkubwa akawaa

anafuata mzigo nje ya nchi huku Mkumbukwa akimpokea mzigo na kuusambaza mtaani.

Siku moja Mkumbukwa anakamatwa na askari ambao
Walikuwa

hawamjui. Alikuwa ameenda kumpokea mzigo Mkubwa
bandarini.

Mkumbukwa anapelekwa mahabusu. Huko mahabusu,
anaamshwa

na habari alizoambiwa na mahabusu mwenzake juu ya
athari

ya dawa hizo. Wanaoathirika ni nguvu kazi ya taifa huku
vigogo

wakizidi kupata utajiri.

Wakati Mkumbukwa akiwa mahabusu, Mkubwa
anaenda kuongea

Ha Ng'weng'we wa Njagu na kukubaliana amtoe
Mkumbukwa mahabusu na kesi ifhtwe. Aidha, Mlwiba
anamdigiiwa mzigo

Wake Wa dawa Za kulevyia walizokamata askan. Baada
ya

Mkurnbukwa kutolewa mahabusu anaamua kupengua
katika

biashara hiyo. Anamuonya na kumlaani Mkubwa kwa kuangamiza

Vij ana wa Mchafukoge. Mkubwa akiwa katika ndoto, anaona vijana

athiriwa na dawa za kulevya. Mionganini

mwao wamo watoto wake wa kiume. Anapotoka usingizini anachuma majani ya miti na kujitwika kichwani - amechizika!

Ameehuka!

ANWANI

Anwani ya hadithi hii ni "Mkubwa." Maudhui ya hadithi hii

yamejengwa kutokana na tabia, mienendo na maisha ya mhusika

mkuu ambaye ni "Mkubwa." Mkubwa ndiye anawaka tamaa ya

fedha hali inayopelekea atumie rushwa kuupata uongozi. Aidha,

vij ana wameathirika kwa dawa za kulevya na Mkubwa ndiya

mhusika wa biasara hiyo.

DHAMIRA

- ✓ OMwandishi amedhamiria kubainisha namna baadhi ya viongozi wa serikali wanavyotumia madaraka vaa kujitajirisha huku vij ana wakiangamia.
- ✓ Mwandishi pia amedhamiria kumulika Hthari Za dawa za kulevya kwa vij ana.

MAUDHUI

Athari za Dawa za Kulevya

» Vijana wa mchafukoge wameathiriwa na dawa za kulevya maana yake nguvu kazi ya taifa imepotea.

Wamegeuka wakora wa anitaanai. Wengine wanakaba watu kwa kutumia visu na bisibisi. Usalama wa raia uko mashakani. Vijana wengine huishia kuambukizwa maradhi mbalimbali.

Rushwa

Uchaguzi wa viongozi katika Mchafukoge umegubikwa na rushwa. Kuna desturi ya kugawa kanga, mchele, sukari, chumvi, kof1a na vitu kadha wa kadha ili mgombea aweze kuchaguliwa. Mkubwa anatumia rushwa katika kuwania uongozi wa Mchafukoge.

Anaamua kuuza shamba la urithi ili apate milioni kumi za kugawa wakati wa uchaguzi.

Aidha, Mkubwa anatoa rushwa kwa kiongozi wa askari waliokamata mzigo wake wa dawa za kulevyo.

Anahonga pesa ili Mkumbukwa atolewe mahabusu.

Vilevile anarudishiwa mzigo wa madawa ya kulevyo.

Tamaa ya Mali

Mkubwa anawaka tamaa ya mali alipoambiwa kuwa biashara ya dawa za kulevyo ndiyo ina utajiri mwingi.

Anaamua kutumia kila njia kuhakikisha anaingia katika biashara hiyo. Anaambiwa kuwa viongozi ndio wenye nafasi nzuri ya kufanya biashara hiyo kwa sababu wana paspoti za kidiplomasia ambazo zinawaengua wasikaguliwe bandarini au uwanja wa ndege. Kwa tamaa kubwa, anaamua kuutafuta uongozi wa Mchafukoge kwa hali na mali na hatimaye anaupata na kuanza biashara hiyo haramu.

Ukosefu wa Haki

Katika Mchafukoge wanyonge hawana haki yoyote.

Wanyonge wanaokamatwa na kuwekwa mahabusu wanateswa kana kwamba tayari wamehukumiwa Kwa kawaida mahabusu ni mtuhumiwa ambaye bado anasubiri kesi yake isikilizwe na kutolewa hukumu .

Katika Vyumba vya mahabusu watu wanalala chin1 na wanapewa Chilkula duni. Hata chakula wanacholetewa na ndugu Zao, hakiwafikii kikiwa salama. Minofu yore huwfunwa kwanza na watafunaji.

MUUNDO

Hadithi hii imetumia muundo wa moja kwa moja. Hadithi imeanza kwa kueleza maisha ya Mkubwa akiwa kama muuza pweza. Kisha akapata taarifa ya biashara ya dawa za kulevyia. Akafanya lile aliloweza, kuhakikisha anapata uongozi na kuingia katika biashara hiyo. Anafanikiwa na mwisho wake anajuta na kuchizika.

MTINDO

Umetumika mtindo wa masimulizi (monolojia) kwa kiasi kikubwa ingawa kuna sehemu ya maj ibizano ya wahusika

Nafsi ya tatu imetumika kwa kiasi pamoja na nafsi zingine.

Matumizi ya nyimbo (Uk. 143)

Taharuki

Kuna taharuki ya kujua kilichofuata baada ya Mheshimiwa Mkubwa kuchizika

Matumizi ya Lugha

Changanya ndimi: "...br0ther..." (Uk.150), "...sober house..." (Uk. 155)

Lugha ya mitaani: "...Ng'weng'we wa Njagu... " , "panyarodi" (Uk.150 na 151) jagu... , panyarodi..."

Lugha kali: "...Lusu mkubwa we! Lusu maluuni " (Uk.154)

Tamathali za Semi

Tashbiha: "...Mkubwa alitoka mbio kama mshale..."

(Uk.141)

" . . .mwili umej aa tundu kama jahazi la mtefu. . ."

(Uk. 15 O)

O Tashihisi: "...baada ya robo saa lilikuwa limepiga hodi

(gari) mjini. _ ." (Uk.141)

Nahau na Misemo:

" _ . .ukweli ulikuwa umeugonga moyo wake. . ." (Uk. 141)

" . . .kijungujiko. . ." (Uk. 144)

“. . . akapigwa na butwaa. . .” (Uk.151)

Jazanda

“. . . matela ndiyo yanakamatwa. Vichwa vya treni huachwa kuendelea na safari. . .” (Uk. 151)

WAHUSIKA

Mkubwa

- ✓ Mwanzoni anajihusisha na kuchuuza pweza
- ✓ Anapata taarifa kuwa biashara ya dawa za kulevyia ina utajiri mwiningi
- ✓ Anaambiwa kuwa Viongozi wa serikali ndio wanajihusisha na biashara hiyo. Kwa sambamba wana paspoti za
- ✓ kidiplomasia ambazo zinawaengua wasikaguliwe bandarini na uwanja Wa ndege.
- ✓ Anawaka tamaa ya kupata utajiri
- ✓ Anaomba ushauri kwa Mkumbukwa kuwa anataka kuwania uongozi
- ✓ Mkumbukwa anamwambia aandae kama rnillioni kumi za kuwapa Watu ili wamchague
- ✓ Anauza shamba lake la urithi na kupata fedha hiso
- ✓ Anawania uongozi na kushinda
- ✓ Hatimaye anapata paspoti ya kidiplomasia

- ✓ Anaanza biashara ya dawa za kulevya
- ✓ Anamshirikisha Mkumbukwa kwenye biashara hiyo
- ✓ Baada Ya MkUmbUkWa kumgeuka, Mkubwa anachizika

Umuhimu wake

Ametumika kama kielellezo cha baadhi ya viongozi wanaotumia nafasi zao kujitajirisha huku wakiacha vijana na nguvukazi ya taifa likiangamia. Mwandishi amemtumia mhusika huyu ili kuweka bayana uovu unaofanywa na baadhi ya viiongozi wa serikali.

Mkumbukwa

- Huyu ni mkereketwa maarufu wa chama
- Anaushawishi mkubwa ndani na nje ya chama
- Ndiye aliyemuonesha Mkubwa nj ia za kuingia madarakani.
- Ndiye aliyemnadi Mkubwa kwenye uchaguzi
- Kwa kutumia fedha alizopewa na Mkubwa, alinunua na kuwagawia watu kanga, chumvi, sukari n.k ili wamchague Mkubwa
- Anakubali kujiunga katika mtandao wa dawa za kulevya
- Anakamatwa na kuwekwa mahabusu

- Anageuza msimamo kwa ushauri wa mahabusu mwenzake na kuamua kujitoa katika biashara ya dawa za kulevya
- Anamwambia Mkubwa kwa ukali aache biashara hiyo kwa kuwa inawaathiri vijana.

Umuhimu Wake

Ameturnika karna kielelezo cha wapambe wanaojitokeza kuwanadi wagombea wakati wa uchaguzi huku wakiwa hawajui malengo ya mgombea. Kwao kikubwa ni pesa tu.